

A füzet az alábbi szervezetek közös kiadványa:

Energia Klub

1059 Budapest, Szerb utca 17-19.

Tel: 411-3520, Fax: 411-3515

level@energiaklub.hu

www.energiaklub.hu

ETK

(Egyetemes Létezés Természetvédelmi Egyesület)

1054 Bp., Vadász u. 29

Tel: 80/269-446, Fax: 311-7855

etkpop@zpok.hu

www.etk.hu

HuMuSz (Hulladék Munkaszövetség)

1117, Budapest, Karinthy F. út 7.,

Tel.: 386-2648

humusz@humusz.hu

www.humusz.hu

LMCS (Levegő Munkacsoport)

1465 Budapest, Pf. 1676

Tel. 209-3822, 365-1364, Fax: 365-0438

levego@levego.hu

www.levego.hu

MTVSZ (Magyar Természetvédők Szövetsége)

Budapest, 1091 Üllői út 91/b.

Tel. 216-7297, Fax: 216-7295

mtvsz@elender.hu

www.mtvsh.hu

Védegylet

Budapest, Vörösmarty tér 1. III/327

Tel.: 317-6482, Fax: 317-7845

vedegyletiroda@zpok.hu

www.vedegylet.hu

BELEZÖLDÜLÜNK?

Zöldek az EU-ról

**- A MAGYAR EU-CSATLAKOZÁS VÁRHATÓ HATÁSAI A HAZAI
DEMOKRATIKUS JOGOKRA, JÓLÉTRE ÉS KÖRNYEZETVÉDELEMRE**

Szerkesztette:

Scheiring Gábor, Védegylet

Szerzők:

Beliczay Erzsébet, LMCS (Levegő Munkacsoport)

Dönsz Teodóra, MTVSZ (Magyar Természetvédők Szövetsége)

Kajner Péter, Védegylet

Hargitai Katalin, MTVSZ (Magyar Természetvédők Szövetsége)

Móra Veronika, ETK (Egyetemes Létezés Természetvédelmi Egyesület)

Scheiring Gábor, Védegylet

Takács Gábor, Energia Klub

Takács-Sánta András, Védegylet

Ungvári Gábor, MAKK (Magyar Környezetgazdaságtani Központ Alapítvány)

Közreműködtek:

Ámon Ada, Energiaklub

Balogh Emese, HuMusz (Hulladék Munkaszövetség)

Boda Zsolt, Védegylet

Fidrich Róbert, MTVSZ (Magyar Természetvédők Szövetsége)

György Lajos, ETK (Egyetemes Létezés Természetvédelmi Egyesület)

Szente Thomas, Védegylet

A kiadvány interneten is elérhető:

<http://eu.zpok.hu>

ISBN 963 206 686 3 (Nyomtatott)

ISBN 963 206 691 X (Online)

Kiadja: Ökotárs Alapítvány

1463 Budapest, Pf. 931. Tel.: (06-1) 411-3500 Fax: 411-3515

Felelős Kiadó: Foltányi Zsuzsa

Borító: Scheiring Gábor

Készült az ETO-Print nyomdában.

Budapest, 2003

Tartalomjegyzék

<u>ELŐSZÓ</u>	6
<u>ÖSSZEFOGLALÓ</u>	7
<u>I. KÖRNYEZETVÉDELEM AZ EU-BAN</u>	12
<u>Az Unió környezetpolitikája és a fenntarthatóság</u>	
<u>Alapvetés</u>	12
<u>A környezetvédelmi politika alapjai</u>	12
<u>A fenntarthatóság és a legutóbbi akcióprogramok</u>	13
<u>Alkalmazási nehézségek</u>	14
<u>Rideg valóság: gazdaság és környezet az EU-ban</u>	15
<u>Következtetések</u>	16
<u>II. A GLOBALIZÁCIÓ ÉS AZ EU:</u>	18
<u>A neoliberális politikák alkalmazása Európában és a fenntarthatóság</u>	
<u>Alapvetés</u>	18
<u>A neoliberális intézkedések története Európában</u>	18
<u>Egy példa: az energiaszektor liberalizációjának következményei</u>	20
<u>Európán kívüli problémák a globalizáció és az EU viszonylatában</u>	21
<u>Európai problémák a globalizáció és az EU viszonylatában</u>	21
<u>Védelmi mechanizmusok</u>	23
<u>Következtetések</u>	24
<u>III. JÓLÉTI POLITIKA AZ UNIÓBAN:</u>	25
<u>Foglalkoztatás, szociális kérdések - ökológiai adóreform</u>	
<u>Alapvetés</u>	25
<u>Miért romlik a társadalmi-szociális helyzet?</u>	26
<u>A csatlakozás következményei</u>	27
<u>Hibás hazai gyakorlatok</u>	28
<u>Következtetések</u>	29
<u>IV. KÖZLEKEDÉSPOLITIKA AZ UNIÓBAN:</u>	30
<u>Közlekedés, szállítás, tömegközlekedés és a fenntarthatóság</u>	
<u>Alapvetés</u>	30
<u>A közúti közlekedés prioritása</u>	30

<u>Vasúti teherszállítás</u>	33
<u>Légi közlekedés</u>	33
<u>Tömegközlekedés</u>	34
<u>Következtetések</u>	35

V. HULLADÉKPOLITIKA AZ UNIÓBAN: 37

Mi lesz a szeméttel az EU-csatlakozás után?

<u>Megelőzés</u>	37
<u>Hasznosítás</u>	38
<u>Szelektív gyűjtés</u>	39
<u>Égetés (mint ártalmatlanítás)</u>	40
<u>Lerakás</u>	41

VI VÁLASZÚTON A HAZAI AGRÁR- ÉS FÖLDBIRTOKPOLITIKA 43

Fenntartható mezőgazdasági termelés és vidékfejlesztés avagy bémunkára alapozott nagyzüzeni termelés?

<u>Alapvetés</u>	43
<u>Az EU változó agrárpolitikája és a földbirtokpolitikák harmonizációja</u>	44
<u>A magyar mezőgazdasági és földbirtokpolitika és következményei</u>	47
<u>A csatlakozási szerződés várható hatásai Magyarországon</u>	49
<u>Következtetések</u>	50

VII. VÍZGAZDÁLKODÁS AZ EU-BAN 53

Az Eu csatlakozás és a hazai vízkincs megőrzésének, fenntartó használatának kapcsolata

<u>Az EU Víz Keretirányelvének alapjai, céljai</u>	53
<u>Elérhetőek-e ezek a célok?</u>	55
<u>Érintettek</u>	56
<u>A VKI által érintett legfontosabb témák</u>	56
<u>Víz és szennyvíz szolgáltatás</u>	56
<u>Folyóvizeink</u>	57

VIII. TERMÉSZETVÉDELEM ÉS AZ UNIÓ: 59

Magyarország EU-csatlakozásának lehetséges természetvédelmi következményei

<u>A földhasználat változása a művelt területek nagyságának csökkenése következtében</u>	59
<u>Mely területeken kellene leginkább feladni az intenzív művelést?</u>	59

<u>Mely területeken nem szabad feladni az extenzív gazdálkodást természetvédelmi okokból?</u>	60
<u>Mi legyen a művelés alól kikerülő területek sorsa?</u>	61
<u>Édesvizeink tisztulása, az eutrofizáció mértékének csökkenése</u>	62
<u>Élőhelyek megszűnése és feldarabolódása új utak építése nyomán</u>	62
<u>A természetvédelmi szabályozás esetleges gyengülése</u>	63
<u>Következtetések</u>	63

IX. LOBBYTEVÉKENYSÉG AZ UNIÓBAN:..... 65

Az üzleti érdekcsoportok szerepe az EU politikájának alakításában

<u>A szürke eminenciás: az ERT története és tevékenysége</u>	65
<u>Az üzlet keletre megy: az ERT tevékenysége a csatlakozó országokban</u>	68

Előszó

Magyarország csatlakozik az Európai Unióhoz. Mégis, Magyarország lakossága alig tud valamit az Európai Unióról. Tartalmas bemutató jellegű információval sem rendelkezünk, nemhogy kritikus, netán zöld szempontú véleménnyel. A kiadvány célja szerény lehetőségeinkhez mérten e hiány pótlása.

Jelen füzet számos neves hazai szervezet közös kiadványa. A szerzők arra keresik a választ, hogy mit jelent az Európai Unióhoz való csatlakozás a fenntarthatóság szempontjából, azaz elősegíti-e, vagy ellenkezőleg, éppen hátráltatja a társadalmi jólét növelését a természeti erőforrások megőrzése és a jövő generációk számára való átörökítése mellett? Másképpen fogalmazva: milyen hatással lehet a demokratikus jogokra, a jólétre és a környezetre. A szakértők külön fejezetekben vizsgálják az EU környezetvédelmi politikáját, a globalizáció és az EU viszonyát, az uniós jóléti rendszer, közlekedés, hulladékkezelés, mezőgazdaság, vízgazdálkodás és a természetvédelem sajátosságait valamint az üzleti körök érdekérvényesítő tevékenységét.

A csatlakozás eldöntendő kérdésére a szerzők nem adnak egyértelmű választ, mivel a probléma ennél jóval összetettebb, bonyolultabb. Az Európai Unióhoz való csatlakozás kitűnő lehetőségeket és óriási veszélyeket is rejt magában. Egy azonban biztos, az EU jelenlegi formája inkább szolgálja a gazdasági-kereskedelmi érdekeket, semmint a fenntarthatóságot. Csodákban reménykedni hiábavalóság lenne. Az Unión kívül, vagy az Unión belül, még rengeteg teendő van, ha azt szeretnénk, hogy unokáink is nyugodtan, békében élhessenek.

Móra Veronika, ETK
Scheiring Gábor, Védegylet

Budapest, 2003. március 1.

Összefoglaló

Európa nyugati fele a világ legfejlettebb régiói közé tartozik, különösen igaz ez a környezetvédelemre és a szociális rendszerre, mely két terület a fenntartható fejlődés kulcsfontosságú dimenziója. Ugyanakkor számos hiányossággal is találkozhatunk, az EU még messze van a fenntartható fejlődéstől.

Környezetvédelem és fenntarthatóság. A környezetvédelmi szabályozás jelentős javuláson ment át az utóbbi évtizedekben, ugyanakkor az elmúlt néhány év lassulást hozott e fejlődésben. **Az új szabályok tág teret engednek a félreértéseknek és a szándékos félremagyarázásoknak, valamint alkalmazásuk is a legtöbb tagállamban akadozik. Az Unió fenntarthatósági stratégiája és szigorú környezetvédelmi politikája ellenére a környezet állapota folyamatosan romlik Európában, és a jövő sem kecsegtet bennünket túl sok jóval. A fenntartható fejlődésre való áttérés legnagyobb kerékkötője a téves gazdasági szemléletmód.** A Közösség legfőbb célja a fogyasztás növelése, az össztermelés állandó fokozása. Az gazdasági növekedés kényszere ugyanakkor a természeti erőforrások nem fenntartható használatát, valamint a hulladék és a szennyezők mennyiségének állandó növekedését eredményezi. A technológiai fejlődés, a hatékonyság növelése, a szigorú előírások nem képesek a probléma gyökeres orvoslására. A fenntarthatóság szempontjából olyan kulcsfontosságú területek, mint a közlekedés-szállítás, a mezőgazdaság, az oktatás, a szociálpolitika mind súlyos hiányosságokat mutatnak, bár az elvek szintjén egyre dicséretesebb megfogalmazásokkal találkozhatunk. **A gazdaság decentralizációja és lokalizációja továbbra is várat magára, és velük együtt az EU fenntartható pályára állítása.**

Globalizáció. Fontos látnunk az Unió szerepét és helyét a globalizációban. Vajon egy oltalmat adó menedék, vagy a globalizáció viharának egy játéktere? Képes lehet-e Európa befolyásolni a globalizáció folyamatát? E kérdésekre nem lehet egyértelmű választ adni. **A globalizációt előrevivő neoliberális politikák alkalmazása az Unióban is rendkívül előrehaladt.** A Közösséget alkotó országok között néhány kivételtől eltekintve teljesen szabadon áramolhatnak a tőke, az áruk, a szolgáltatások és a személyek, valamint tizenkét tagállam közös pénzt használ. **E folyamatok azonban felerősítették a piacgazdaság sajátos problémáit, így a környezetre és társadalomra áthárított költségek mennyiségét, elősegíti a tőkekoncentrációt, az óriási cégbirodalmak létrejöttét, valamint hozzájárul a társadalmi feszültségek növekedéséhez.** Ugyanakkor az Unió többé-kevésbé hatásos mechanizmusokat fejlesztett ki a szabad piac problémáinak orvoslására, melyek lehetővé teszik számára, leginkább vállalatai és nagybefektetői számára, hogy élvezhesse a globalizáció előnyeit. Kifelé ugyanakkor az Unió kevésbé zöld arcát mutatja. Fenntarthatatlanságát a világ más részeivel fizetetti meg. Bár igyekszik küzdeni a fenntarthatóság megvalósulásáért, ez eltörpül a gazdasági és kereskedelmi érdekei érvényesítéséért tett erőfeszítései mellett. Az EU a világporondon a globalizáció egyik legfőbb motorjaként lép fel,

ezért felelőssége vitathatatlan a jelenlegi fenntarthatatlan rendszer globális elterjedésében.

Jóléti politika. Alaposabban megvizsgálva az egyes területeket, **a foglalkoztatás és szociálpolitika terén megállapíthatjuk, hogy a sikerek ellenére a híres európai szociális modell hanyatlik.** A munkanélküliség magas szinten állandósult Európa szerte, miközben a jóléti állam válságát éli. **A főáramú közgazdasági elméletek a gazdasági nehézségeket, a növekedés megtorpanását, már hosszabb idő óta a szociális szolgáltatások lefaragásával kívánják orvosolni.** Uniószerre hangoztatott elvárás a jóléti állam megreformálása, ugyanakkor elsősorban a politikai kockázatok miatt, és nem a fenntarthatóság mérlegeléséből adódóan, a támogatások csak lassan csökkennek. A bérekre rakódó magas közterhek miatt a vállalatok igyekeznek az emberi munkát gépekkel, szervezéssel, automaták beállításával kiváltani. Hazánk csatlakozásának legnagyobb vesztesei a rendszerváltozás vesztesei lesznek: azok, akiknek alacsony az iskolai végzettsége, nincsen piacképes szakmája és semmilyen idegen nyelven nem beszél. Mivel az Európai Unió elsősorban az árú, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő szabad áramlását védi, jóval kevésbé szól bele a szociális kérdésekbe, az továbbra is elsősorban a tagállamok hatáskörébe tartozik. Az utóbbi évek változásai sajnos nem a fenntarthatóság szempontjainak figyelembevételéről tanúskodnak, sokkal inkább az egyes gazdasági, politikai csoportok érdekérvényesítéséről.

Közlekedés. A közlekedés területén is több tekintetben kedvezőtlen a helyzet. A fenntartható közlekedéspolitika megvalósítása fennakad a gazdasági érdekcsoportok hálóján. A teherfuvarozók nem csak jelenlegi tagállamokra, hanem a csatlakozó országokra is nagy nyomást gyakorolnak: a görög kamionosok útelzárásokkal kényszerítették ki, hogy az EU ingyenes engedélyek kiadására kötelezze Magyarországot. Ugyancsak a fuvaros és iparos lobby nyomásának köszönhető, hogy az EU nemzetközi közlekedési folyosók kiépítését finanszírozza, melyek növelik az átmenő forgalmat, valamint az élőhelyek felszabdolásához, ezáltal a genetikai sokféleség csökkenéséhez vezetnek. **A súlyosan környezetszennyező légi közlekedés súlya folyamatosan növekszik, a szintén rendkívül káros közúti közlekedés hagyományosan magas, a vasúti közlekedést pedig a nagyvárosokat összekötő hálózatokat leszámítva nem sikerül igazán fellendíteni.** Az utazás és a szállítás szükségességének átfogó csökkentése, az intermodális szállítás fejlesztésének elmaradásával e terület az Unió egyik legszennyezőbb szektora. Magyarországnak valószínűleg a közúti közlekedés egyenletes növekedésével kell szembenéznie, és erőfeszítéseit a vasút és a más tömegközlekedési formák használatára kell összpontosítania.

Hulladék. A hulladék problémájának átfogó kezelése is elmarad az Unióban. A hulladék mennyiségének csökkentésére meghozott intézkedések hatékonyságát jelentősen rontja, hogy azok a kereskedelmet nem akadályozhatják. Az EU-ban elsősorban a tisztább technológiákban, anyag- és energiatakarékos megoldásokban, a feldolgozhatóság növelésében gondolkoznak. Annak ellenére, hogy az égetés és a

lerakás elméletileg hátrébb szerepel a fontossági sorrendben a megelőzéshez és az újrahasonosításhoz képest, több tagállamban jelentős szerepet játszanak. **A fogyasztás csökkentésének – mint a leghatékonyabb megelőzési módnak – lehetősége, igénye gyakorlatilag sehol sem jelenik meg. Ugyanakkor a hazainál jóval szigorúbb előírások vonatkoznak a megelőzésre, hasznosításra, a begyűjtésre és az ártalmatlanításra.** Fontos például, hogy az elektronikus eszközök, mint a mobiltelefonok, számítógépek, hasznosításra történő visszavétele is gyártói és forgalmazói kötelezettség. Összességében azt mondhatjuk, hogy az EU-csatlakozástól egy korszerűbb, ellenőrzöttebb hulladékkezelési rendszer kiépülését várhatjuk, ami azonban elsősorban biztonságos ártalmatlanítást illetve a hasznosítás növelését, s nem a hulladékok keletkezésének megelőzését fogja jelenteni.

Mezőgazdaság. Az EU-ban 1992 óta zajlik – jöllehet meglehetősen vontatottan – a Közös Agrárpolitika reformja, amelynek során a korábbi, az iparszerű termelés ösztönzését preferáló támogatási és szabályozási eszközök mellé beemelik az agrár-környezetvédelmi és tájgazdálkodási, valamint vidékfejlesztési támogatásokat is. Hosszabb távon cél, hogy a mezőgazdasági termelés ma már bizonyítottan környezeti, gazdasági és társadalmi károkat okozó iparszerű módszereit felváltsa a többfunkciós mezőgazdaság, amely a termelési, a környezetvédelmi és a vidékfejlesztési célokat egyforma súllyal foglalja magában. **A hazai agrár- és földpolitika e váltás szükségét nem ismerte fel.** Az EU-s elveknek is megfelelő Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program, végrehajtására nem fordítottak figyelmet, ugyancsak elhanyagolták a vidékfejlesztést, jelentős a nagybirtokok térhódítása. **A csatlakozási szerződés tervezetének kitételei annak a reális veszélyét vetik fel, hogy a szocialista nagyüzemet a mezőgazdaságban a bér munkára alapozott iparszerű, nagyüzemi termelés váltja fel, amely folyamatban jelentős szerepet játszanak a transznacionális mezőgazdasági óriáscégek.** A földreform végrehajtása (a családi gazdaságok rendszerének kiépítése) és az agrár-környezetvédelem, tájgazdálkodás előtérbe helyezése a mezőgazdasági politikában elengedhetetlen és még a csatlakozási szerződés aláírása után is lehetséges.

Vízgazdálkodás. Az EU-ban 2000 őszén elfogadott Víz Keretirányelv (VKI) jelenti Magyarország számára is azt a keretet, amely a következő évtizedekben, az EU tagjaként a vizeinket érintő kérdésekben a kiinduló pontot fogja jelenteni. **Mára Európában egyre nyilvánvalóbbak a modernizáció, az egyre technológia alapúbb vízkezelési gyakorlatnak a negatív hatásai.** Saját kárunkon kellett megtapasztalnunk a víz, az élő vizek, az élő vizekre épülő ökológiai rendszer és a vizek mentén megélhetést kereső közösségek életminősége közötti alapvető kapcsolatot. A vízkincsünk megőrzése szorosan összefügg a vizet biztosító természetes környezet állapotával. Ezt az állapotot fenntartható módon javítani nem lehet a természet saját megújuló képességénél gyorsabb ütemben. Az idő (az alkalmazkodás) drasztikus lerövidítésének ára, a természeti erőforrásokra alapozás helyett technológia intenzív megoldások alkalmazása felé fordulás, mások

erőforrásaira alapozva. Ezt az árat együtt, de különböző mértékben fizetjük meg. **Az egyes, kisebb tájegységek természeti erőforrásainak megőrzésében megnyilvánuló lokális érdekek érvényre juttatása nélkül, a Kárpát medence szintjén megfogalmazható érdekeinket sem tudjuk felismerni, és képviselni az EU kereteiben megvalósuló transznacionális ágazati érdekekkel szemben**

Természetvédelem. Hogy megéri-e a csatlakozás természetvédelmi szempontból, arra a kérdésre sajnos nem adható egyértelmű válasz. **Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk természetvédelmi szempontból komoly előnyökkel (intenzíven művelt területek „visszaadása a természetnek”, élővizeink tisztulása és fajgazdagabbá válása) és komoly hátrányokkal (élőhelyek megszűnése és feldarabolódása, a természetvédelmi szabályozás gyengülése) is járhat.** Egy valami azonban biztos: **csodákban reménykednünk nagy botorság volna, a csatlakozás nem fogja megoldani a hazai természetvédelem megannyi problémáját.** Magyarország EU-csatlakozásának legkomolyabb természetvédelmi következménye az volna, hogy mintegy 1,5 millió hektáryi területen (az intenzíven művelt területek mintegy harmadán, az ország területének csaknem hatodán) minden bizonnyal fel kellene hagyni az intenzív műveléssel. Természetvédelmi szempontból fontos, hogy az Európai Unió a szennyvíztisztítás mértékére a mai magyar normáknál szigorúbb előírásokat szab meg tagállamai részére. Vérmes reményeket azonban nem táplálhatunk, hiszen felszíni vizeink mintegy 95%-a határainkról túlról – ráadásul nem EU-országokból – érkezik hozzánk, így az „importált” szennyeződések nem tudjuk megelőzni az EU-csatlakozással. Kritikus tényező ugyanakkor, hogy az Unió természetvédelmi normái (amelyek elsősorban két irányelvre, a madarak illetve az élőhelyek védelméről szólókra épülnek) gyengébbek a hazaiaknál.

Lobby. **Több szektor esetében láthattuk, hogy a fenntartható fejlődésre való áttérés egyik legnagyobb akadályozója az üzleti körök érdekérvényesítő tevékenysége.** Az Európai Bizottság egyes főosztályain dolgozó tizenegynéhányezer „eurokrata” mellett további tízezer hivatásos kijáró, azaz lobbyista dolgozik Brüsszelben. Túlnyomó többségük ipari, nagyvállalati, üzleti érdekeket képvisel, legfeljebb kéttucatnyi lehet közülök a környezetvédő vagy szakszervezeti megbízott. Mintegy kétszáz nemzetek feletti – köztük sok amerikai és japán érdekeltségű – nagyvállalat tart fenn itt „kormányzati kapcsolatok” irodát, akiknek munkáját további ötszáz tanácsadó és PR cég erősíti. Az európai üzleti érdekeket képviselő szervezetek között legjelentősebb a Gyáripárosok Európai Szövetsége, az ERT (European Roundtable of Industrialists), mely a legnagyobb európai cégek vezetőit tömöríti. Az ERT nem egy klasszikus lobbyszervezet, a készülő paragrafusok módosításainál sokkal nagyratörőbb célokat tűzött ki: az integrációs folyamat stratégiai befolyásolását és az ipar érdekei szerinti alakítását. Állásfoglalásainak hatása erősen érződik az unió szerződésein, de az EU Bővítési Üzleti Tanácsok felállításával tevékenységét kiterjesztette Kelet-Európára is. **Az ERT befolyását és hatalmát az EU elmúlt húsz évének alapvető alakításában alig lehet túlbecsülni. Egyértelmű, hogy az európai integráció szorosabbra**

vonásában, elmélyítésében és egyre újabb területekre való kiterjesztésében az üzleti élet járt az élen. A fenntarthatóság, a társadalom, a jövő generációk érdekei ezzel jelentősen csorbultak.

Az Európai Unióban a fenntarthatóság elveinek sokkal következetesebb érvényesítésére van szükség. A szólamokban gyönyörűen hangzó ígéretek a tettek mezein is csak ígéretek maradnak. Bár hazánk az uniós csatlakozás után a fenntarthatóság tekintetében sok területen jelentős javuláson fog átmenni, mégis azt kell mondanunk, hogy a Közösség jelenlegi formája inkább szolgálja az üzleti érdekeket és a fenntarthatatlan rendszer bebetonozását.

I. Környezetvédelem az EU-ban

Az Unió környezetpolitikája és a fenntarthatóság

Hargitai Katalin, MTVSZ

Móra Veronika, ETK

Magyarország, a közép-kelet-európai országok többségével együtt, minél gyorsabban csatlakozni kíván az Európai Unióhoz. Minden áron. A tömegmédia alternatíva nélküli jövőként, a politikai, gazdasági és szociális fejlődés egyetlen lehetséges megoldásaként ünnepli az Uniót. Kritikát alig hallunk, csupán néhány szakértői körben ismeretesek ilyen vélemények is. Ha Magyarország – ahogyan arra elkötelezte magát a 2002. évi Johannesburgban megrendezett Föld Csúcson - a fenntartható fejlődés elvei és eszközei között keresi jövőjét, akkor minél pontosabban meg kell vizsgálnunk az Európai Unió hatásait országunkra. E tanulmány rövid összefoglalóként szolgál az EU és a fenntarthatóság kapcsán felmerülő főbb ütközési pontokat illetően.

Alapvetés

Minden új belépő számára kötelező érvényű a közösségi joganyag átvétele. Ma már ebben külön fejezetként merül fel az Unió környezetvédelmi politikája. A bevezetésben vázolt célkitűzésünk szempontjából döntő fontosságúnak tartjuk, e politika alapos megismerését, hogy ezáltal felismerjük nyilvánvaló hiányosságait is. A csatlakozás során például kiemelt fontosságú szempont kell, hogy legyen a hazai természeti értékeink védelme. Magyarország számos természeti ritkaságnak ad otthont, olyanoknak, melyek az Unió területén talán sohasem léteztek, vagy a fokozott ipari, mezőgazdasági tevékenységnek, környezeti ártalmaknak köszönhetően mára már kipusztultak. Ezek védelméről megfelelően kell gondoskodnunk, s ennek érdekében esetleg más közösségi jogterület követelményei alól mentességet kell kérnünk, vagy újabb közösségi környezeti joganyagra kell javaslatot tennünk a csatlakozás után. Kezdjük azonban előlről, azaz tekintsük át az EU környezetvédelmi politikájának legfontosabb állomásait.

A környezetvédelmi politika alapjai

A környezetvédelmi szempontok az egyes országok joganyagában általában a környezetszennyezés fokozódásának következményeként jelennek meg. Az Európai Unió tagországaiban sem alakult ez másként. A környezetvédő mozgalmak megjelenésével az Európai Közösség több országa léptetett életbe különböző szintű, szigorúságú környezetvédelmi szabályokat. Az alkalmazás, a hatókör különbözőségei azután versenytorzító tényezőként hatottak a közös kereskedelem terén. A szigorúbb szabályokat alkalmazó országok termelői

ideiglenesen versenyhátrányba kerültek, mivel magasabb költséggel tudták csak termékeiket előállítani a környezetvédelmi beruházások következtében. A másik oldalról nézve viszont az Európai Közösség létének egyik alappillére jelentő, „árak szabad áramlás”-ának elve sérül, ha környezeti szempontokra hivatkozva egyes országok megtiltják bizonyos áruk importját. Elsődlegesen ez a kétirányú folyamat tette tehát szükségessé a közösségi környezetvédelmi jogszabályok megalkotását. Ez a későbbiekben az ezzel sikeresen élő vállalatok számára versenyelőnyre is változhatott, mivel hosszú távon például az anyag- és energiahatékonysági beruházások költségcsökkentő tényezővé váltak, illetve a lakosság környezeti tudatának fejlődésével egyidejűleg növekedhetett a környezetbarát módon előállított termékek piaci részesedése. Közbevetésként ne felejtjük azonban el azt, hogy ez a fenntarthatóságról még semmit sem mond, hiszen a környezetbarát termékek előállítása sok esetben további fogyasztást generál, további terhet jelentve az erőforrásokra alapanyag- és energiaigényként, majd a továbbiakban hulladékként.

Az Unió környezetpolitikájára nemcsak a belső piac érdekei, de a nemzetközi folyamatok is hatást gyakoroltak és gyakorolnak. A környezetvédelem terén ennek egyik első lépcsőfokát jelentette az 1972-ben, Stockholmban megrendezett ENSZ konferencia az Emberi Környezetről, amelynek zárónyilatkozata a közös környezeti jövőképről és közös alapelvek kialakításának szükségességéről beszélt. A konferenciát követően nem sokkal, 1973-ban megszületett az Európai Közösség Környezetvédelmi Akcióprogramja, mely a közös cselekvés szándékának első dokumentuma volt. Ez a Program hívta fel elsőként az Unió közvéleményének figyelmét arra, hogy a gazdasági fejlődés számos ökológiai problémát okoz; továbbá megkérdőjelezte a fogyasztói társadalom értékrendjét. A Környezetvédelmi Akcióprogram az első ilyen akcióprogramnak bizonyult a sorban, melyet további öt követett eddig. Az első négy akcióprogram tulajdonképpen két fő területre terjedt ki: javaslatokat tett a környezeti jogalkotás fejlesztésére, illetve segítséget nyújtott a már létező környezetvédelmi projektek számára.

Az egyes területek, ágazatok joganyagai fokozatos fejlődésen mennek keresztül, amíg bekerülnek az Unió legfőbb dokumentumába, a közösségi szerződésbe. A környezeti kérdések önálló környezetvédelmi fejezetként 1987-ben váltak a közösségi joganyag részévé (130. cikkely). A fejezet célja a környezet minőségének megőrzése, védelme és javítása; az emberi egészség védelme; a természeti erőforrások gondos és racionális használata. A nemzeti, regionális és nemzetközi szinten jelentkező környezeti problémák orvoslására különféle eszközöket javasolt.

A fenntarthatóság és a legutóbbi akcióprogramok

Nemzetközi szintén is fejlődött a környezetvédelmi politika, ami részben a környezeti problémák globális szinten való megjelenésének volt a következménye. Az Egyesült Nemzetek Szervezete 1992-ben, a braziliai Rio de Janeiróban rendezte

meg az első Föld Csúcsot, amelynek hivatalos neve „ENSZ Konferencia a Környezetről és Fejlődésről” volt. A következő évben indult meg az Európai Unió Ötödik Környezetvédelmi Akcióprogramja. Az akcióprogram homloklterében - a nemzetközi folyamatok tükréeként - már nem pusztán a környezetvédelem, hanem a fenntartható fejlődés szerepelt. A fenntartható fejlődés együttesen kívánja kezelni a környezet, a gazdaság és a társadalom ügyeit oly módon, hogy a jelen szükségleteinek kielégítése ne veszélyeztesse a jövő generáció szükségleteinek kielégítését. A fenntartható fejlődésre számos definíció született, s az egyet nem értés jeleként sokan – tévesen – fenntartható gazdasági növekedést értenek alatta. Minőség helyett mennyiséget. Mivel tehát a környezeti kérdések elválaszthatatlanul kötődnek a gazdaság és a társadalom ügyeihez, így önmagában való kezelésük nem oldja meg a környezeti problémákat. Erre való tekintettel az ötödik akcióprogram célul tűzte ki a környezeti szempontok ágazati politikákba való integrációját. Ennek értelmében tehát az iparnak, energetikának, közlekedésnek, mezőgazdaságnak, turizmusnak saját fejlesztéseik során figyelembe kell(ene) venniük saját szempontjaikon túl a környezeti érdekeket is. Az akcióprogram további célkitűzése volt a környezeti ügyekért való felelősség megosztása. Mivel a probléma túlnőtt az állam hatáskörén, illetve egyre erőteljesebben érintette a lakosságot, ezért szükségessé tette az együttműködést a kormányzat, a termelő ágazatok és a civil társadalom között. Az akcióprogram középpontjában két alapelv állt: a szennyező fizet elve, illetve az elővigyázatosság elve. Az első elv a gyakorlat oldaláról nézve azt jelenti, hogy a környezeti problémát okozó fizessen a probléma megakadályozásáért vagy orvoslásáért, míg a második értelmében el kell kerülni azokat a tetteket, melyek esetében elképzelhető, hogy környezeti problémát okozhatnak. Az akcióprogram - célkitűzéseinek megvalósítására – négyféle eszközzel rendelkezett. A jogalkotáson túlmenően élt piaci eszközökkel, illetve pénzügyi és más típusú támogatási lehetőségekkel.

Az Európai Unió újabb alapszerződése, az Amszterdami Szerződés, 1997-ben született meg és 1999. május 1-vel lépett hatályba. Ebben a dokumentumban a követelmények között már megjelent a fenntartható fejlődés feltételeinek teljesítése. Az Ötödik Környezetvédelmi Akcióprogramban foglaltakat kiterjesztve a szerződés előírta a környezeti szempontok ágazati politikákba történő integrációját is. Kimondta továbbá, hogy az olyan javaslatok, fejlesztések esetében, melyeknek lehet környezeti hatása, környezeti hatásvizsgálatot kell végezni. A környezeti kérdések fontosságának növekedését mutatja az is, hogy az Európai Parlament vétőjogot kapott a környezeti kérdések terén. Az akcióprogramok tartalmának alább tárgyalandó alkalmazási nehézségei miatt lényegében az ötödik akcióprogram elemeit vette át a 2001-től 2010-ig érvényes hatodik is.

Alkalmazási nehézségek

Az akcióprogramok azonban csak keretet alkotnak, amelyet alacsonyabb szintű EU szabályozásoknak - törvényeknek (rendeleteknek), irányelveknek (direktíváknak) és ajánlásoknak - kellene konkrét tartalommal megtölteniük. A

megvalósítás irányába történt eddigi lépések azonban messze elmaradnak a program ambiciózus célkitűzéseitől. A program által kijelölt több területen a szabályozás már bizottsági szinten megrekedt, anélkül hogy bármilyen előterjesztésre sor került volna.

A környezetvédelmi szabályozás ilyenét meggyengülése azonban nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy az EU elsősorban és mindenekelőtt gazdasági-pénzügyi képződmény, amelynek gyökerei az 1957-ben Római Szerződések néven aláírt három egyezményre: az *Európai Szén- és Acélközösségre*, az *Euratomra* és az *Európai Gazdasági Közösségre* nyúlnak vissza. Az egységes piac megteremtésével és az 1992-es Maastrichti Szerződés életbe lépésével azonban az EU működési területe jóval túlnőtt a szigorú értelemben vett gazdasági kérdéseken: a közös védelmi-, kül- és pénzügyi politika megteremtésével egy új „nemzetek feletti” állam van kibontakozóban, ahol a tagállamok jogköreik egyre nagyobb részét ruházzák át az Unióra - beleértve a környezetvédelmi kérdéseket is.

Ha emellett továbbá szem előtt tartjuk, hogy az Európai Unió tagállamai eltérő gazdasági és környezetvédelmi szinten állnak, világossá válhatnak a nehézségek. A közös alkufolyamatok legtöbbször a legkisebb közös nevezőre csúsznak vissza. Ennek eredményeképpen eltérő módon ítélik meg az egyes tagországok a környezetvédelmi politikát. A fejletlenebb országokra, mint Görögországra, Portugáliára vagy Írországra, mindenképp éltetően hat, míg a legfejlettebbek, mint Hollandia és Svédország, saját ütemük gyengülését látják benne.

Rideg valóság: gazdaság és környezet az EU-ban

Egy, az Európai Környezeti Ügynökség által 2002-ben készített tanulmány szerint, a fentebb említett célokkal ellentétben, a környezet állapota az elmúlt évtizedekben folyamatosan romlott és a jövőben sem várható jelentős javulás. Ennek oka a gazdasági érdekek mérhetetlen dominanciájában keresendő. Az Egységes Piac legfőbb célja a gazdasági növekedés serkentése. Ez leginkább a termelés és a fogyasztás élénkülését takarja, ami viszont a természet fokozott kizsákmányolását, megnövekedett energiafogyasztást, több szennyezést (a technológiai fejlődés ellenére) és még nagyobb hulladék felhalmozását jelenti. A tanulmány szerint a hulladék mennyisége gyorsabban növekszik, mint a hulladékgyűjtő terület és a hulladékkezelési eljárások hatékonysága. Jelentős gondot okoz továbbá a tavak méregtelenítése, ami riasztó jelzésként is értékelhető. Ilyen feltételek mellett legjobb esetben is csak a káros folyamatok módosítására, hatásuk mérséklésére van lehetőség, igazán alapvető változásra, a jelenlegi fogyasztói szemléletmódot felváltó, nem anyagi javakat előnyben részesítő, a környezetbe minimálisan beavatkozó hozzáállás elterjedésére aligha.

Az egyes területek alaposabb tárgyalása a megfelelő témakör keretében lehetséges, azonban néhány mondatban szükséges felvillantani, hogyan viszonyulnak a fenntarthatósághoz.

A Közösség közlekedési politikája alapvetően a közúti szállításra épít (ld 7. fejezet). Az autópályák, az óriási gépkocsiforgalom ugyanakkor a legsúlyosabb környezetszennyező tényezők közé tartoznak. A fenntarthatósági elvek alkalmazásának hiányára utal a légiforgalom erősödése is, mely jelentős mennyiségű üvegházgáz-kibocsátást okoz éppen a légkör érintett régióiban. A mezőgazdasági politikáról röviden annyit mondhatunk, hogy a Közösség politikája az elmúlt évekig a környezetterhelés növekedéséhez, az intenzív, nagyüzemi mezőgazdasági művelés igényeiből adódóan a vegyszerezés és gépesítés fokozódásához és túltermeléshez vezetett, emellett elősegítette az óriásgazdaságok kialakulását, mellyel a kisebb gazdaságok nem tudták tartani a versenyt. Az ezredforduló környékén megkezdtek a mezőgazdaság átalakítását a fenntarthatóság irányába, e folyamat azonban csak lassan halad. Az ökoszociális elvek figyelembevételének hiányáról tanúskodik a hulladékok kezelése is, ugyanis a megelőzés, a fogyasztás csökkentése, a termelési struktúra átalakítása jóval kisebb hangsúlyt kap, mint az újrahasznosítás és az ártalmatlanítás. Az oktatási rendszer kapcsán azt mondhatjuk, hogy a gyakorlati rendszerből kitűnik, a felsőoktatás szinte már a munkaerőpiac részét képezi, annak mechanizmusait vetíti át saját rendszerébe. A felsőoktatási rendszerek átalakítása leginkább a műszaki-, de semmi esetre sem a társadalomtudományi- és környezetvédelmi tudományok oktatását támogatja. Végül a fenntarthatóság szempontjából kulcsfontosságú szociálpolitika terén is súlyos hiányosságokat láthatunk. A munkanélküliség nő, a társadalombiztosítási rendszerek roskadoznak, az egyenlőtlenségek fokozódnak. A Közösség szociális célkitűzései csak másodrendűek az ipar érdekei mellett.

Következtetések

Az eddigi szempontok alapján úgy hisszük, hogy az Európai Unió csupán másodrendű értékekkel töltötte fel a fenntarthatóság fogalmát. Részben ezt támasztják alá az Unió jogalkotásának legutóbbi történései is. A készülő közös alkotmány első tervezete, amelyet még 2002. decemberében készített ez az Európai Bizottság, láthatólag megfeleltetett a fenntartható fejlődés elvéről. Még a reá történő hivatkozás is kimaradt az első változatból. A környezetvédő szervezetek tiltakozása, valamint a Konvent (az Európai Unió jövőjét érintő tervek kidolgozására, a közös alkotmány megalkotására létrehozott bizottság, melyben már a leendő tagországok képviselői is helyet kaptak) szociális munkabizottságának együttes erőfeszítése talán orvosolhatja még a hiányosságot, de a tett mindenképpen jelzésértékű az Unió „kormányára”, az Európai Bizottság szemléletmódját érintően.

Hisszük továbbá, hogy a hatékonyabb gazdálkodás alacsonyabb, azaz nemzeti vagy regionális szinten valószínűbb sikereknek örvendene. Ahhoz tehát, hogy uniós szinten is hatékonyabbá válhasson a fenntartható fejlődés mechanizmusa, alapvető strukturális változásokra lenne szükség.

Amíg az EU elsődleges céljai azonban merőben mások, aggodalommal tekintünk a jövőbe. Közép-Kelet Európa országai könnyen szem elől téveszthetők

megcélzott, a fenntarthatóság elérését biztosító fejlődési pályájukat. Egyszerű nyersanyag-beszállítónak, illetve hulladékgyűjtővé válhatnak, akaratervényesítési képességeik alapvetően csorbulhatnak a közösségi joganyag elvárásainak leple alatt jelentkező, a fenntarthatósággal szembe menő érdekek következményeként.

Ha ilyen veszélyek leselkednek ránk, akkor vajon mi ösztönzi a hazai kormányzatot és a lakosság jelentős részét különösebb fontolgatás és óvatosság nélkül az azonnali csatlakozásra? Az egyik legkézenfekvőbb érvet a csatlakozás mellett azok – az ingyenesnek nevezett, bár ilyennek semmiképpen sem tartható - a pénzek jelentik, amelyek a magyar gazdaságot kívánják fellendíteni, azaz a környezet óvására is fordítható erőforrások mennyiségét növelnék. A strukturális és kohéziós alapokként is ismert pénzforrások azonban – az Unió jelenlegi tagállamainak példáját tekintve - legtöbbször környezetkárosító beruházásokban, például autópályák, regionális hulladéklerakók vagy csatornázási rendszerek építésében, azaz – építésük és részben működtetésük során további környezetterhelést jelentő - infrastrukturális beruházásokban csapódnak le.

Egyáltalán nem tekinthetjük tehát eldöntöttnek a csatlakozás kérdését. Ha az EU és a fenntarthatóság kapcsolatát vesszük alapul, akkor sem könnyebb a helyzetünk a fentiek ismeretében. Még egyszer hangsúlyozni kívánjuk, hogy a fenntarthatóság eléréséhez szükséges társadalmi és gazdasági változások előmozdítása, mint ahogy ezt a korábban már említett Riói Föld Csúcson elfogadott Agenda 21 (az itthon „Feladatok a XXI. századra” címet viselő dokumentum) is körvonalazza, alacsonyabb irányítási szinten, tehát a régiók és a települések hatáskörében hatékonyabban oldható meg, mint egy olyan szerveződés keretei között, mint a nemzeteket összefogó Unió. Az EU-ban vannak törekvések ennek az elvnek az érvényesítésére azzal, hogy csak keretirányelveket alkot, s a gyakorlati megvalósítást a tagállamokra bízva, ez azonban a gyakorlatban még nem látszik megoldani a bürokratikus irányítási rendszernek köszönhetően a problémát. Fel kell ismernünk továbbá, hogy a környezetvédő szervezetek cselekvési hatásfoka is magasabb az alsóbb irányítási szinteken.

Utolsó gondolatként pedig, ami talán a legfontosabb: nagyon is óvatosan kellene értékelnünk az Európai Unió hazánkra gyakorolt lehetséges gazdasági hatásait, melyekre mint érvekre hivatkozunk a csatlakozás előnyeinek sorolásakor. Alaposabban meg kellene ismernünk az ottani gazdasági folyamatok hatásait a szegényebb tagállamokra – amilyenek majd mi is leszünk -, figyelembe véve, hogy a Közösség gazdasági segítségnyújtási lehetőségeit a jelenlegi nagymértékű csatlakozás jelentősen szűkíti – ami a csatlakozási tárgyalások eredményeiből is látszik. Ha pedig komolyan gondoljuk a fenntartható fejlődés irányába tett elköteleződésünket, akkor a szociális és környezeti folyamatokat a gazdaságiakkal azonos súllyal, azokkal együttesen kellene figyelembe vennünk. Ez már azonban kevésbé vetít rózsás képet a csatlakozásra és magára az Unióra. Nemzetünk elkövetkezendő évtizedeiről van szó, melyet a csatlakozás ténye és feltételei olyan pályára állíthatnak, amelybe kicsiny érdekérvényesítő képességünkől kifolyólag nem lesz további jelentősebb beleszólásunk.

II. A globalizáció és az EU:

A neoliberális politikák alkalmazása Európában és a fenntarthatóság

Scheiring Gábor, Védegylet

Takács Gábor, Energia Klub

Alapvetés

A címben említett téma meglehetősen tág. A kérdéskör átfogó jellegéből kifolyólag szinte minden területet érint, ezért csak általános megállapításokat lehet tenni, a téma alaposabb tárgyalása az egyes szektorok vonatkozásában lehetséges.

Előjáróban meg kell állapítanunk, hogy a neoliberális globalizáció legnagyobb problémája, hogy felerősíti, és világméreteken elterjeszti a kapitalizmus belső problémáit. Felerősíti, hiszen az eddig korlátok közé szorított piaci hibák az állami és erkölcsi szabályozás egyidejű visszaszorulásával jelentősebbé válnak. És világméreteken elterjeszti, hiszen a globalizáció a kapitalizmus e szélsőséges formájának világméretű exportjáról szól.

A globalizációt a neoliberális politikák világméretű alkalmazása mozgatja. E gazdaságfilozófia célja a szabad piac megvalósítása, eszközeinek lényege a liberalizáció (kereskedelmi korlátok lebontása, szabad piacrajutás biztosítása), privatizáció (a kormány szerepének csökkentése, a magánszektor szerepének növelése a tevékenység vagy a tőketulajdon valamely fajtájában), dereguláció (állami szabályozás leépítése), stabilizáció (a költségvetési és pénzügyi egyensúly megteremtésére való szigorú törekvés) négyesben ragadható meg. A neoliberális politikák elterjedése meglehetősen nagy eltérést mutat az Unió egyes országai között, ezért is nehéz ezzel kapcsolatban egységesen a Közösségről beszélni.

A neoliberális intézkedések története Európában

A világháború után Európában, különösen annak nyugati felén óriási vágy mutatkozott az együttműködésre. Kezdetben rögtön politikai unió megvalósításán gondolkodtak, egyfajta Európai Egyesült Államokon. A több tekintetben nemes célokra épülő elképzelések gyakorlati megvalósítása azonban nehézségekbe ütközött. Nyugat-Európa politikusai csakhamar rájöttek, hogy Európa egyesítését a gazdasági egyesítéssel kell megkezdeni. Az 1957-ben aláírt Római Szerződések már egyértelműen a kereskedelmi határok lebontásának célját szolgálták. Bár az egységes belső piac megvalósulását már a hetvenes évekre el kellett volna érni, mindez azonban az Egységes Európai Okmány (egy, az Európai Közösségeket létrehozó Római Szerződéseket módosító államközi szerződés) 1986-os aláírásáig és alkalmazásáig várattott magára. Legelőször az áruk szabad áramlását érték el, ezt

kövezték a tőke, majd a személyek, végül a mai napig problémás szolgáltatások szabad áramlásának megteremtése. Azonban látnunk kell, hogy az egységes piac kiépítése, a liberalizáció, privatizáció, dereguláció egy hosszú folyamat, ami lényegében még napjainkban is tart.

A liberalizációs és deregulációs intézkedések meghozatalát lényegében lezárt folyamatnak tekinthetjük. Azért csak lényegében, mert elsősorban a közszolgáltatások (és a mezőgazdaság) területein eddig elmaradt a piacosítás. A négy neoliberális elv közül a kilencvenes évekre a stabilizáció és a privatizáció került előtérbe.

A pénzügyi unió megszületésével tökéletessé vált a tőke szabad áramlása a folyamatban résztvevő 12 tagállamban (a Monetáris Unióban jelenleg nem vesz részt Nagy-Britannia, Dánia és Svédország), aminek megkoronázását az Euró 2002-es bevezetése jelentette. A pénzügyi unió működtetése rendkívüli fegyelmezettséget követel meg a tagállamoktól. A neoliberális politikák negyedik eleme, a stabilizáció került ezzel előtérbe. A költségvetési és pénzügyi szigor alkalmazása gyakorlatilag lehetetlenné teszi azt, hogy gazdasági nehézségek esetén az állam élénkítő, fogyasztáserkentő intézkedéseket hozzon, és megköveteli a költségvetési kiadások kurtítását. Mindez nagyban hozzájárul a jóléti államok válsághoz, a társadalmi-szociális hanyatláshoz.

A közszolgáltatási szektorok piacosítása a legproblematisabb folyamat az utóbbi években a globalizáció kapcsán. Az egyes szektorok tekintetében rendkívül előrehaladott a telekommunikáció liberalizáltsága. Hasonlóan elérték, hogy a szállítás minden szektorában a szolgáltatások szabadon mozoghassanak, és a verseny biztosított legyen. Az energiaszektor megnyitását a Bizottság három fázisban valósítja meg, jelenleg a második fázis zajlik. Szintén előrehaladott a hírközlés liberalizáltsága, valamint megindult a postai szolgáltatások versenyalapra helyezése is. Más a helyzet viszont egyelőre az egészségügyi, az oktatási és kulturális politikák, valamint a vízközmű politikák terén. A tagállamok e területeken megőrizték függetlenségüket, ami ugyanakkor nem jelenti azt, hogy nem kezdtek volna meg önállóan azok „reformját”, azaz piacosítását. Ebben élenjárónak tekinthető Nagy-Britannia (oktatás, egészségügy, víz), valamint Francia- és Németország a vízellátás tekintetében, a további liberalizáció is elsősorban ezen országok tőkeérdekeltségeit szolgálja.

Az Unió befelé tehát a szabad piacnál jóval többet valósított meg. 1968-tól működik a vámunió, sőt az Euró bevezetésével megvalósult a pénzügyi unió is. A gazdasági integráció továbbépítését immár egyedül a gazdaságpolitikai, költségvetési integrációval lehetne folytatni. Ez azonban valószínűleg inkább kevésbé, mint többé fog megvalósulni a tagállamok ellenállása miatt. Az EU ugyanakkor a közös gazdasági, kereskedelmi dimenziók mellett igyekszik egyéb területeket is közösségi szintre emelni.

Ha a fenti folyamatokat értékelni akarjuk, akkor azt mondhatjuk, hogy a fenntarthatóság ököpolitikája igencsak háttérbe szorult a kereskedelmi érdekekkel szemben. Több szektor esetében (energia, víz, oktatás, egészségügy), a civil

szervezetek aggályosnak tartják a neoliberális politikák alkalmazását, és a fenntarthatóság ökológiai és szociális dimenzióinak figyelembevételét követelik. Kérdéses ugyanakkor, hogy a piaci alapú átalakítás, pusztán a hatékonyság növelése mint egyetlen cél, képes lenne e fenntarthatóság megteremtésére. Az oly szépen csengő fenntarthatósági alapelvek alkalmazása szakmapolitikai szinten igencsak elmaradt.

Egy példa: az energiaszektor liberalizációjának következményei.

Az Európai Unió energiapiaci liberalizációs folyamata az 1996-os villamos energia direktívával indult meg, célja a teljes piacnyitás egy évtizeden belül történő megvalósítása volt. Ez a nagyszabású törekvés egész Európát és az élet minden aspektusát érinti, hiszen az energia egyik kulcstényezője a versenyképességnek, a jólétnek, ugyanakkor ez a legnagyobb környezeti terhelést okozó szektor is.

A 2001-es Barcelonai Csúcs, majd a 2002-es brüsszeli Energia Tanács döntéseinek értelmében - kisebb változtatásokkal - a liberalizációs folyamat a számos probléma és kérdés ellenére töretlenül folytatódik. Az energetikai vállalatok hatalmas tőkeerővel rendelkeznek, és a legnagyobb munkaadók közé tartoznak. A liberalizáció eredményeképpen az elmúlt öt évben soha nem látott cégegyesülési folyamat játszódott le. Az EU villamos energia piacának jelenleg közel 60%-at öt nagyvállalat uralja, amelyek az 1996-os 3,5 milliárd euróhoz képest 2001-ben már 42 milliárdot költöttek felvásárlásra. (Elemzők szerint pár év múlva már csak három nagyvállalat fog uralni egy sokkal nagyobb hányadot.) Ugyanezek a vállalatok a kulcsbefektetők Közép-Kelet-Európában is (RWE, E.ON és EdF). E határokon átnyúló érdekeltségek rendkívül meggyengítik a sok helyen csak névleges jogokkal rendelkező szabályozók lehetőségeit.

A magánosítással párhuzamosan az EU-ban a villamos energia szektorban foglalkoztatottak száma az elmúlt évtizedben 30%-kal csökkent. Ez negyedmillió állás megszűnését jelenti. Ugyanilyen aranyú létszám leépítések történtek Csehországban és Magyarországon. Hasonló trendek várhatóak a gáziparban is. A további privatizációval minden bizonnyal folytatódni fognak az elbocsátások.

A kirajzolódó összkép azonban még árváltozások szempontjából sem egyértelmű. Az EU-ban a villamos energia ára a háztartási fogyasztók számára mindössze az elmúlt tíz évben 2%-kal csökkent, míg a nagyfogyasztók számára 12%-kal. Éppen az ellenkező folyamat játszódott le a gáziparban, hiszen míg a háztartásoknak 15%-kal, addig a nagyfogyasztóknak 40%-kal emelkedett a gázár. Nagy-Britanniában például a nagykereskedelmi villamos-energiaár 2000-2001-ben 18%-kal csökkent, míg a háztartási fogyasztóknak csak 2,5%-kal, közel 600 millió fontnyi plusz nyereséget generálva a kereskedőknek. Immáron kérdésessé vált, hogy lesz-e egyáltalán a fogyasztók által egyértelműen, hosszú távon érzékelhető, kedvező hatása a liberalizációnak.

Mivel a vállalatok egymás piacainak felvásárlásával vannak elfoglalva, megakadni látszik a környezetvédelmi szempontból kulcsfontosságú megújuló energiára épülő kapacitások - korábban látványos - növekedése, és a szennyező, drága valamint állami támogatásokon függő nukleáris és szénszektor kapacitásának fokozatos, tervszerű helyettesítése. Veszélybe kerültek a zöld energia fokozottabb térnyerését célzó, minimálisnak tekinthető tervek is minden szinten: EU, tagállamok, és a csatlakozásra váró országok tekintetében is.

A karbantartásra, újabb (modernebb) kapacitások építésére fordított összegek csökkenésével, sőt a tisztább, kisebb, kevésbé támogatott erőművek bezárásával a folyamatos, biztonságos energia-ellátás energiapolitikai alapelve is komolyan sérülni látszik.

Európán kívüli problémák a globalizáció és az EU viszonylatában

Az EU fenntarthatatlansága Európában nem olyan közvetlenül jelentkezik, mint a fejlődő országokban. Ez többek között Európa gazdasági fejlettségének, történelmi-kulturális hagyományainak, a kulturális és biológiai sokszínűség tiszteletének, az ökológikus gondolkodás gyökereinek, a társadalmi szerkezetnek valamint a szociális érzékenységnek köszönhető. Ezek a klasszikus európai értékek képessé teszik Európát arra, hogy a globalizáció előnyeit élvezze. Az EU a globalizációból inkább profitáló, globális szereplő, mely globális problémákat hoz létre.

Azt, hogy Európa fenntarthatja a fenntarthatatlant, a világ többi részének köszönheti. Egyrészt, mert azok jóval később léptek a kapitalista növekedés útjára, másrészt, mert még mindig nem vesznek igénybe a bioszféra szolgáltatásaiból (a napfény, a széndioxid elnyelés, a levegő és annak öntisztulása stb. – rendszerint szűkösen rendelkezésre álló erőforrások, melyek az idő múlásával felértékelődnek) annyit, amennyi elvileg jutna nekik. A széndioxid kibocsátásának állandó növelését a déli esőerdők tették eddig lehetővé, a túlzott húsfogyasztást az ökológiailag igen káros, természetellenes, mesterséges déli monokultúrák takarmányexportja teszi lehetővé, és a sort még hosszan folytathatnánk.

A fejlődő országok egészségtelen városburjánzása, az eladósodás, az enklávék és a duális gazdasági szerkezet kialakulása, a beszállítói státusz jelentette egyoldalú függés, a társadalmi feszültségek növekedése, és a déli országokban példátlan ökológiai hanyatlás mind annak köszönhető, hogy Európa sikeresen exportálta mára a világ egészére fenntarthatatlan modelljét. Hiszen ne feledjük, hogy az Egyesült Államok is gyakorlatilag az európai út „eltorzulásaként” született meg.

Európai problémák a globalizáció és az EU viszonylatában

A globalizáció Európában jelentkező problémái közül egyik legfontosabb a munkahelyek áttelepülése.

Ennek legegyszerűbb módja, mikor a klasszikus külkereskedelmi forgalomban hoznak be olcsó árukat, melyek kiszorítják a drágábban termelt hazai árut, következésképpen a hazai termelő felszámolja a gyártást, a munkahelyek megszűnnek. A szabad, egységes belső piac hatására állások tízezrei szűntek meg ennek köszönhetően. Természetesen a folyamat gyakran nem káros, ésszerű átrendeződéseket, strukturális változásokat eredményez. Azonban igen gyakran tapasztalható, hogy a piaci hibák, a környezetre és a társadalomra áthárított, el nem számolt költségek meglete úgymond jogosulatlan versenyelőnyhöz juttatja az adott termelőt.

Szintén a munkahelyek áttelepülését eredményezi a bérmunkakapcsolatok megjelenése, melyek során a fejlett országok termelői olcsóbb munkaerővel rendelkező országokkal termeltetik meg az egyszerűbb termékeket. A bővüléssel a dolgot az EU javarészt immár „házon belül” letudhatja, hiszen a csatlakozó országok olcsó munkaerőforrást és átmenetileg lazább környezetvédelmi szabályozást hoznak magukkal. A kelet-európai, illetve fejlődő országoknak hosszú távon ez azonban nem járható út, hiszen vannak, akik készek alulkínálni versenytársukat, rontva ezzel azok tökevonzó képességét. Önállóságra, innovációra, saját vállalkozókra, a helyi gazdaság megerősítésére van szükség. Ezt kívánja a fenntarthatóság is.

A globalizáció Európában kikezdte a jóléti államokat. A versenyképességért és a tőkéért folyó verseny áldozataivá válnak a fejlett szociális rendszerek: csökkentik a társadalombiztosítási járulékokat, piacosítják a nyugdíjrendszert, az egészségügyet. Az államok igekeznek megválni a közszolgáltatás terheitől. A cél a központi kiadások visszafogása, szigorú költségvetési politika folytatása, ezzel a cégekre és vagyonos befektetőkre nehezedő adóteher lazítása. Nehéz ugyanis felvenni a versenyt a fejletlen szociális rendszerű, alacsony bérű, gyenge környezetvédelemmel rendelkező és rohamos gazdasági növekedést produkáló távol-keleti országokkal. Ez a tendencia azonban egy öngerjesztő folyamat, káros verseny. A fenntarthatóságnak ugyanúgy része a szociális dimenzió is, mint a gazdasági vagy a környezeti. A kereskedelmi-gazdasági érdekek előtérbe helyezése azonban háttérbe szorítja a szociális és környezeti érveket. A jóléti állam elsorvadásával nő a munkanélküliség, erodálódnak a munkavégzés körülményei, gyengülnek a munkavállalók pozíciói, csökken a szabadidő, csökkennek a bérek, nőnek az egyenlőtlenségek. A megtermelt haszon csak kevesek kezében csapódik le.

A következő káros jelenség a globalizáció kapcsán a tőkekoncentráció. Egy sor olyan iparágat lehetne megnevezni (rendszerint a legmodernebb, leginkább beruházás-igényes, csúcstechnológiai szektorok), ahol csupán néhány óriásvállalat uralja a piacot. Ez a fenti folyamat egyenes következménye. A végeredmény a verseny korlátozása, a fogyasztói haszon csökkenése. Ennél azonban még fontosabb, a munkahelyi viszonyok elembertelenedése, bürokratizálódása, a társadalmi kontroll lehetőségének beszűkülése, a társadalmi szövet, a közösségek szétesése, atomizálódás valamint az államok tőkének való kiszolgáltatódása.

Az elmosódó határokkal együtt válik szükségessé a központi szabályozás megjelenése. A bürokrácia mára óriási méreteket öltött: az uniós állampolgárok számára áttekinthetetlen a hosszú, kiskezde közösségi joganyag, illetve a legtöbb fontos hivatalt Brüsszelbe telepítették. Az utóbbi leegyszerűsíti az óriásra duzzadt töke lobbytevékenységét, elég egy szakértő csapatot megfizetni és Brüsszelbe küldeni. A helyi (nem csak nemzeti, hanem regionális, kisközösségi) demokráciák lehetőségeire a brüsszeli vízfej ugyanakkor hatalmas árnyékként vetül. A nagy távolság és a lokális közösségeknek átláthatatlan joganyag szinte lehetetlenné teszi számukra az érdekérvényesítést, amihez társul még az idegen szocio-kulturális közeg, amiben adott esetben azt megtehetnék. Ez tovább rontja az amúgy sem fényes egyensúlyt a gazdasági és a társadalmi-ökológiai érdekérvényesítés lehetőségei között.

A fenntarthatóság ökológiai és társadalmi pilléreiből fakadó célok realizálásához azonban elengedhetetlen a lokális gazdaság erősítése, a kisvállalkozások fellendítése, a helyi kezdeményezések támogatása, a közösségek újra megerősítése és döntéshozatalba való bevonása, a lokalizáció és decentralizáció.

A globalizáció Európában is terheli a környezetet, nemcsak a fejlődő országokban. Bár a növekedés határainak felismerésével, a környezeti problémák tudatosulásával Európában, és a fejlett világban óriási változások indultak meg. Egymás után születtek a környezetvédelmi megállapodások, nemzeti és nemzetközi szabályozások. Néhány területen ez javulást eredményezett az EU országaiban, és ez az ami a globalizáció környezeti vonatkozásai tekintetében Európát a fejlődő országoktól megkülönbözteti. Az egyre szigorodó előírásoknak, valamint a globalizációval megnyíló külföldi befektetési lehetőségeknek köszönhetően a fejlett országok, így Európa is a legszennyezőbb iparágak leépülésének lehetett tanúja. A korszerűtlenné váló technológiákat keletebbre, illetve délebbre telepítették, ami a célországokban, a kelet-európai országokban, még így is környezeti javulást jelentett.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a környezeti problémák megoldódtak volna Európában. Szemléletes példa erre, hogy gyakran csak nevükben eltérő áruk keringenek Európa földi, légi és vízi útjain. Emellett a termelés hatékonyságának állandó fokozása sem oldja meg a növekvő fogyasztásból fakadóan növekvő környezetterhelést. A problémák technológiai úton való megoldásába vetett hit csak késlelteti a gondjaink valós, gyökeres orvoslását.

Védelmi mechanizmusok

Az Unió az évtizedek során több dicséretes mechanizmust dolgozott ki a globalizáció problémáinak mérséklésére, de a hibák gyökeres orvoslására ezek nem képesek. Ilyen a fejlett szociálpolitika. Az Unió foglalkoztatás- és szociálpolitikájának fő célja jelenleg a foglalkoztatási helyzet javítása, de a kiemelt célok között van a szegénység és a diszkrimináció minden formája elleni

küzdelem, a szociális védelem modernizálása, a nemek közti egyenlőség előmozdítása. Kiemelt hangsúlyt kap a fenntartható fejlődés elve.

A világ Európára nem csak fejlett szociális rendszerei miatt tekint elismeréssel, hanem rendkívüli környezetvédelmi politikája miatt. A környezetvédelmi politika akcióprogramokban ölt testet, melyek közül kiemelkedik az ötödik és a hatodik. Mindkettő középpontjában a fenntartható fejlődés megteremtése, és a környezetvédelmi szempontok szakpolitikákba való integrálása áll.

Fontos, hogy a Közösség iparpolitikája kiemelten kezeli a kis és közepes vállalkozásokat. Emellett a „kis méretek”, az emberi léptékek megteremtődését, a decentralizációt hivatott szolgálni a szubszidiaritás elve, a sokszínűség tiszteletének alapvető európai és uniós értéke, illetve részben a regionális politika.

Következtetések

Következtetésként megállapíthatjuk, hogy

egyrészt az Európai Unió a globalizáció egyik legfőbb motorja, mely sikeresen érvényesíti érdekeit a fejlődő országokkal szemben;

másrészt az Európai Unió a folyamatnak nem csak előidézője, hanem egyik legnagyobb haszonélvezője is, a jelenlegi társadalmi-gazdasági rendszer fenntarthatatlanságának problémái nagyrészt az Unión kívül jelentkeznek, ezért a globalizáció elutasíthatósága a Közösségben kisebb;

harmadrészt ugyanakkor nem hihetjük azt, hogy az Uniónak nem kellene megküzdenie a globalizáció hátrányaival;

negyedrészt az Uniónak és lakosságának erkölcsi kötelessége, mint globális szereplőnek globális felelősségtudattal fellépni a globális problémák megoldása érdekében, mely kötelességének csak részben tesz eleget;

ötödrészt ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy Európának megvannak azok az értékei és mechanizmusai, melyek segítségével pozitív hatással lehet a globális rendszerre, ezek az értékek és mechanizmusok (a kulturális és ökológiai sokszínűség tisztelete, az ökológikus gondolkodás gyökerei, a tolerancia, a szociális érzékenység, a szolidaritás) megfelelő alapot jelentenek ahhoz, hogy fenntarthatóbbá tegye a világot.

A neoliberalis dogma Európában is erősen gyökeret vert. Megkérdőjelezhetetlen ideológiaként él a legtöbb európai politikus fejében.

A szabad piac már Európában sem érvelés, hanem hit kérdése. Mi megpapolhatunk a fenntarthatóságról.

III. Jóléti politika az Unióban:

Foglalkoztatás, szociális kérdések - ökológiai adóreform

Beliczay Erzsébet, Levegő Munkacsoport

Alapvetés

Az Európai Uniónak nincs egységes adórendszere.

A széleskörű szociális ellátás miatt az EU-ban magasak az adóterhek, az átlag a GDP 41 százaléka (Dániában, Svédországban 50% felett). Összehasonlításként az USA-ban 30%, de jóval kisebb állami finanszírozású szociális ellátás mellett.

Az EU-ban a munkaerő megadóztatásából ered az összesített adójövedelmek 44%-a (Japánban ez csak 24%). Ez a legfőbb oka az évtizedek óta megoldatlan munkanélküliségnek.

Az Európai Unióban az elmúlt évtizedben az általunk irigyelt szociális piacgazdaság (jóléti társadalom) meginogni látszik. Az átlag 8-9 százalék körüli munkanélküliség egyes térségekben 20% felett van (Dél-Spanyolország, kelet-német tartományok), a foglalkoztatási mutató (a munkaképes korú lakosság és a nem dolgozók aránya) 64%, közel 10%-kal alacsonyabb, mint az Egyesült Államokban. (Igaz, eltérő kritériumok alapján számítják ki). Igen magas a pályakezdő fiatalok között a munkanélküliség, amelyet részben a kedvező (tovább)tanulási lehetőségekkel próbálnak elkendőzni. Korábban a 4% körüli munkanélküliséget tartották „normálisnak”, ma a 10% körüli munkanélküliségbe is egyre több ipari ország beletörődni látszik.

A posztindusztriális korszak kezdetén, a 60-as évek közepétől jelentős szerkezeti átalakulásokra került sor. Bezártak a nagy panelgyárak, a hagyományosan bányászati és nehézipari területeken (pl. a Ruhr vidék, Anglia nagy ipari városai) előfordulnak második, sőt harmadik generációs munkanélküli családok (ahol a nagypapa, a papa és a felnőtt unoka egyaránt munkanélküli). A Strukturális Alapokból nyújtott hatalmas vidékfejlesztési és szociális támogatások segítségével azonban Walesben, Skóciában és még számos más országban levő iparvidéket sikerült több évtizedes szenvedések után új fejlődési pályára terelni. A revitalizáció, rekultiváció és utána a harmadik (szolgáltató) szektorban létrehozott új vállalkozások sok munkahelyet teremtettek. A korábbi nagy beruházások 200 évre meghatározták egy-egy vidék profilját (bányászat, acélgyártás), az új beruházások azonban legfeljebb néhány évre esetleg egy évtizedre szólnak. Nem lehet megjósolni, hogy mi lesz utána.

Mintegy 13-14 millió munkanélküli van a 15 tagországban. A 45 és 65 év közöttieknek csak 38,5%-a dolgozik. A munkanélküliség politikai kérdéssé vált. A kormányok igyekeznek javítani a mutatókon, de a teljesítések rendre elmaradnak a választási ígéretektől. Jobbak viszont a lehetőségek a részmunkaidősök számára,

akiknek például Németországban a 8 órással azonos szociális és munkajogokat terveznek megadni. A távmunkában foglalkoztatottak aránya az EU-ban 15%.

Miért romlik a társadalmi-szociális helyzet?

A főáramú közgazdasági elméletek a gazdasági nehézségeket (a növekedés megtorpanását) már hosszabb idő óta a szociális szolgáltatások lefaragásával kívánják orvosolni. Legnagyobb veszélynek az életkor meghosszabbodását, az alacsony születésszámot, és az egészségügyre és nyugellátásra fordított egyre növekvő költségeket tartják. Ennek ellenére továbbra is viszonylag magasak a szociális támogatások, elsősorban az északi államokban, a német területeken és Franciaországban. Az Európai Unió sokat hangoztatott értékrendje (a szolidaritás, a társadalmi kirekesztés megakadályozása) mellett elsősorban a politikai kockázatoktól való félelem (választási vereség) az oka annak, hogy a támogatások csak lassan csökkennek. A szociális juttatások közül a lakástámogatást, az északi országokban a nagyvonalú szociális bérlakás hálózati rendszert emelnék ki. (A lakhatás alanyi jogát több ország alkotmányában rögzítették.) Egyes országokban alacsonyak a családtámogatások (Olaszországban a költségvetési források nagyobb részét a nyugdíjak veszik el), folyamatosan szigorítják a munkanélküli segélyek összegét és a folyósítás feltételeit. A munkanélküliek nyilvántartása, a különféle tanfolyamok, közhasznú munkavégzések rengeteg adminisztrációs és működtetési költséggel járnak. Mivel a szabad verseny elvének ellentmondana, ha egyes fejlesztéseket nem a költségek megtakarítására és egyéb versenyképességet, profitot növelő szempont szerint végeznék, ezért leginkább az adókon keresztül tudja a kormány vagy az önkormányzat a közérdeket képviselni. A bérekre rakódó magas közterhek miatt a vállalatok igyekeznek az emberi munkát gépekkel, szervezéssel, automaták beállításával kiváltani. Ez hatékonyabb termeléshez, olcsóbb árakhoz, de rossz munkanélküliségi mutatókhoz vezet.

Ezért javasolják például, hogy a munkaerőt kizorító automatákra vessenek ki „szolidaritási” adót (jegykiadó, ellenőrző, telefonközpontos, fényképész stb.).

Az erős érdekvédelem, a szakszervezetek tevékenysége mellett a béreket magasra tornázta fel az elmúlt évtizedekben az, hogy a gazdaság motorjának a fogyasztást tartották. Ehhez jelentős belföldi piacra, fizetőképes keresletre volt szükség, amit az egyre emelkedő béreken keresztül biztosítottak. A kiterjedt szociális háló, egészségügy és oktatási rendszer, fejlett infrastruktúra azonban egyre nagyobb kiadásokkal járt, amihez az adókat is emelni kellett. Az állam a legkönnyebben a fogyasztásra és a munkabérre tett adókat tudja beszedni. A különféle erős lobbyk sikeresebben tudnak a terhek ellen védekezni. (Lásd például a légiközlekedést, a csomagolóipart, a műtrágyagyártást stb.) A közérdek érvényesítése az erősebb civil szerveződések, felvilágosultabb lakosság következtében jobb, mint az átalakuló gazdaságú országokban. Ennek ellenére a köz- például a közvagyonot jelentő környezet érdekérvényesítése gyengébb, mint egyes gazdasági és politikai csoportoké, a szabad piacé, a magántulajdoné.

Az egyik legkirívóbb példa arra, hogy a munkahelyteremtés nem igazi prioritás, és a piaci verseny sem mindig „szent”, az EU protekcionista agrárpolitikája. Évek óta szó van ugyan ennek reformjáról, ám a legutóbbi koppenhágai csúcson ismét sikerült az érdemi változtatásokat megtorpedózni. Az EU támogatásainak 40%-a a munkavállalók alig 4%-át foglalkoztató agrárszektornak, és azon belül a kevésbé élőmunka-igényes intenzív termesztésnek jutott.

Egyes megfigyelők szerint mára az EU-ban a legtöbb termék, tartós fogyasztási cikk, sőt az élelmiszerek ára is közelít a magyar árakhoz. Egyedül a szolgáltatásokban van még nagy eltérés, a mi áraink lényegesen alacsonyabbak. (Kivétel ez alól például a tömegközlekedés, ahol az árak ugyancsak közelítenek egymáshoz Lisszabonban és Budapesten.)

Megemlíthjük még a lakosság egészségi állapotát. A születéskor várható élettartam mindkét nemnél jóval magasabb, mint Magyarországon. Ennek egyik oka az, hogy az egészségügyre százalékosan is nagyobb hányadát költik az eleve nagyobb GDP-nek. Az egészségügy hatékonyságát tovább javítja, hogy a felvilágosítás, egészségügyi tudatformálás, az önmagunk iránt érzett felelősség felkeltése, a megelőzés sokkal nagyobb hangsúlyt kap.

A nyugat-európai országokban nagy számú, az öslakosságtól kultúrában, børszínben és számos más vonatkozásban is jelentősen eltérő bevándorló él, akik az utóbbi 30-40 évben települtek be. (Nagy-Britanniában ez az arány ma 20% körül van.) A felemelésükre, a társadalmi feszültségek mérséklésére sokféle sikeres program működik évtizedek óta. Ezek tanulságosak lehetnek számunkra is a roma kérdés kezelésénél.

A csatlakozás következményei

Magyarország 5,9%-os munkanélküliségi mutatója jobb, mint az EU átlag (7,6%). Ez azonban csak egy statisztikai adat. Sokkal jellemzőbb a foglalkoztatás. Hazánkban az aktív korúak közül csak minden második ember dolgozik (56,4% a foglalkoztatottsági rátánk), míg ez az EU-ban átlagosan 64%. Ez azt is jelenti, hogy a magyar fizetőképes kereslet nemcsak az alacsonyabb bérek miatt kisebb, hanem azért is, mert egy keresőre jóval több eltartott jut. A magyar kormány az unióval azonos célt tűzött ki: a 15-64 éves korú lakosság 70%-ának kíván 2010-ig munkát adni. A elmúlt évek tendenciáinak ismeretében ez nemigen fog teljesülni a kibővített EU-ban sem, hacsak nem változtatnak a jelenlegi főáramú gazdaságpolitikai gyakorlaton. (Lásd az EU-ban is egyre többet hangoztatott ökológiai államháztartási reformot.)

Az a félelem, amelyet sokszor politikai okokból gerjesztenek az EU-ban, hogy a csatlakozó országok el fogják árasztani a nyugatiakat olcsó munkaerővel, alaptalan. Portugália a csatlakozás előtt elárasztotta építőipari munkásokkal Németországot, és rengetegen dolgoztak közülük a francia szolgáltató iparban. A csatlakozás után az ország fejlődésnek indult, és az emberek hazaköltöztek családjukhoz. Egyes becslések szerint mintegy 300-400 ezer fő dolgozik jelenleg

más országban (EU tag, EU országban), noha a szabad munkavállalás mindenki számára lehetővé tenné az átköltözést. (Más kérdés, hogy miként fogják tudni kezelni a harmadik világból elvándorló milliók problémáját.)

A csatlakozás legnagyobb vesztesei azonosak a rendszerváltás veszteseseivel: azok, akiknek alacsony az iskolai végzettsége, nincsen piacképes szakmája és semmilyen idegen nyelven nem beszél. Egy másik hátrányban levő réteg a nyugdíjas korú lakosság. A jelenlegi alacsony nyugdíjak a csatlakozás után a gyorsabban növekvő árak miatt (elsősorban a szolgáltatások terén és az élelmiszereknél) még inkább veszítenek a vásárlóértékükből.

Az Európai Unió elsősorban az áruk, szolgáltatások, tőke és munkaerő szabad áramlását, a szabad piacot védi, a szociális kérdésekbe nem szól bele. Azt a tagországok magánügyének tekinti. Ez az utóbbi években valamelyest változott (a politikai stabilitás megőrzése, a társadalmi feszültségek elkerülése érdekében), de nem számottevően. Félő például, hogy a csatlakozás után újabb rétegek fogják elveszíteni állásukat, elsősorban a hátrányos helyzetű vidéki térségekben.

Hibás hazai gyakorlatok

Nekünk nincs más hozományunk, mint a hagyományaink, humán erőforrásaink és a táji, biológiai sokféleségünk. Nem (f)eladnunk, hanem felértékelnünk kellene ezeket.

Magyarország lakosságának 2/3-a több-kevesebb áldozattal fizetett a rendszerváltásért. Másfélmillió megszűnt munkahellyel, a képzetlenek, a rokkantak és a negyven-ötven év feletti állásukat veszítették szinte kilátástalan felemelkedési lehetőségével, létminimum alatt élő nyugdíjasokkal és gyerekes családokkal, több tízezer hajléktalannal fizettünk humán oldalon az átalakulásért. Igaz, hogy a jövedelemkülönbségek már a nyolcvanas évek reformjai hatására elkezdtek gyors ütemben nőni, de akkoriban még nagyobb volt a társadalmi mobilitás és szolidaritás, és a viszonylagos szegénység nem jelentett egyben társadalmi kirekesztődést.

Magyarország az előző rendszerből színvonalas iskolahálózatot és gazdasági fejlettségéhez képest jól képzett lakosságot örökölt. A felmérések azt mutatják, hogy oktatásunk hatékonysága romlik. A nyelvtudás nem válik általánossá, a felsőoktatásban az elmúlt években csak a mennyiségi mutatókra ügyeltek, a szakmunkásképzést elhanyagolták stb. Az iskolarendszer lenne a legalkalmasabb az esélyegyenlőséget szolgálni. Ehelyett – a költségvetési korlátokra hivatkozással - iskoláink is polarizálódnak, nem csökkentik az otthonról hozott hátrányokat.

A külföldi tőke becsalogatására a multinacionális vállalatok rengeteg nyílt és rejtett támogatást élveznek. A munkahelyek közel 80%-át adó kis- és középvállalkozások, valamint a nagy állami tulajdonú szolgáltató cégek tőkehiánnyal küszködnek, nagyon lassan fejlődnek. A munkabérek magas közterhei, a piacra kerülés nehézségei főleg őket sújtják. A viszonylag olcsó közúti

szállítás, a bevásárlóközpontok, a vidéken élők és a hátrányos helyzetű régiók alacsony fizetőképes kereslete főleg a helyi vállalkozások helyzetét nehezítik.

Magyarország törvényei és szabályozása egyre jobban harmonizál az EU előírásaival. Ezzel szemben a betartásuk terén hatalmas lemaradásaink vannak. A szabadversenyre és az állami kiadások lefaragásának szükségességére hivatkozással alulfinanszírozott az intézményi hálózat, gyenge az ellenőrzés, a monitorozás. Ez egyaránt sújtja a magyar és a külföldi tisztességes vállalkozókat, és a korrupciónak kedvez. A közvagyon veszteségei sokkal súlyosabbak, mint a megtakarítások, ráadásul a takarékoskodás sokszor a magasabb képzettséget és létszámot igénylő területeken történik.

Következtetések

Az ökoszociális piacgazdaság megteremtéséhez az államháztartás reformjára lenne szükség. Az állam a közvetlen beavatkozások helyett elsősorban az árakon (adókon) keresztül és világos, rugalmas szabályozással fékezze a piac torzulásait, és biztosítsa a fenntartható fejlődést, szolgálja a köz hosszútávú érdekét.

Olyan adórendszert kell nálunk is bevezetni, amely – az összes adómenynyiség növelése nélkül - elsősorban a környezetet szennyező, a természeti erőforrásokkal pazarlóan bántó tevékenységeket sújtja, és az élők munkára, az innovatív tevékenységekre rakódó terheket csökkenti. Több európai országban sikerrel bevezették ennek az új adórendszernek egyes elemeit, csökkentve ezáltal a környezetszennyezést, és javítva elsősorban a bérből élők esélyeit. Nálunk is van néhány ilyen jellegű adó: betétdíjak, üzemanyagadók, egyes hulladékok adója. Az ezekből származó bevételek azonban nem akkorák, hogy a bérekre jutó terheket érdemben csökkentenék, vagy a családi pótlékok, nyugdíjak értékét észrevehetően növelhetnék. Tehát nem az alacsony bérekkel, hanem képzett, nyelveket beszélő, világot látott munkavállalókkal tudunk eredményesekké válni az Európai Unióban.

IV. Közlekedéspolitika az Unióban:

Közlekedés, szállítás, tömegközlekedés és a fenntarthatóság

Dönsz Teodóra, MTVSZ

Beliczay Erzsébet, Levegő Munkacsoport

Alapvetés

Az Európai Unióban a döntésekben elsősorban a négy alapszabadság, a gazdasági lobbyk érdeke, a nagy és erős országok érdekei valamint a választási esélyek növelése kap kiemelt figyelmet. Bár politikai szinten megjelenik a fenntarthatóság fogalma (ld. Fenntartható Fejlődés Stratégia), a gyakorlat szintjén mindez az erős lobbyk miatt többnyire csupán szép szó marad, a fenntarthatósági szemlélet nem hatja át az ágazati politikákat. Így a fenntartható közlekedéspolitika megvalósítása is fennakad a gazdasági érdekcsoportok hálóján; a közös energiaadó bevezetését is sikerült eddig elodáznia.

A közúti közlekedés prioritása

A személygépkocsik száma mindaddig nő, míg el nem éri a telítettségi szintet (650-700 gkcs/1000 fő). Vidéken nagyobb a népességre vetített gépkocsiszám. A gépkocsihoz kapcsolódó iparágak (útépítés, üzemanyag, autógyártás stb.) igen sok főt foglalkoztatnak, így nagyon befolyásosak.

A teherfuvarozók szintén erős lobbyt képeznek nagy fizikai nyomásgyakorlási lehetőségeik révén (útlezárások az energiaadó emelése elleni tiltakozásként), amelynek a kormányok sajnálatos módon csak a választások előtt hajlandók ellenállni (főleg, ha az adóbevétel növelésének szándéka is szerepet játszik). A 2002. decemberi koppenhágai EU-csúcson Joschka Fischer a fuvarozók mellé állt a tranzitkontingensek kérdésében. A teherfuvarozók a csatlakozásra váró országokra is nagy nyomást gyakorolnak: a görög kamionosok útlezárásokkal kényszerítették ki, hogy az EU ingyenes engedélyek kiadására kötelezze Magyarországot. Csupán a nem EU-tag Svájc engedhette meg magának, hogy az áthaladó kamionforgalommal szemben korlátozásokat és magas díjakat vezessen be. Emellett a fuvaroztatási körülmények is meglehetősen korruptak, amit jelez egy nagy osztrák fuvarozó cég nemrég kirobbant botránya is.

A fuvaros és iparos lobby nyomásának köszönhető, hogy az EU *nemzetközi közlekedési folyosók* kiépítését finanszírozza: az Gyáriparosok Európai Szövetsége (ERT, ld. 12. fejezet) járt közben, hogy előbb papíron elkészüljön, majd támogatási prioritássá váljon az elsősorban nemzetközi kereskedelmet szolgáló TEN és TINA hálózat. (Mindkét hálózat egyaránt tartalmaz közúti és vasúti, valamint más módokon történő szállítási útvonalakat; a TEN az EU jelenlegi tagországaira

vonatkozik, a TINA Kelet-Közép-Európára, s Magyarországot több TINA-folyosó is átszeli.)

Az EU sűrű és jó minőségű autópálya hálózattal rendelkezik, melyet azonban úgy építettek ki, hogy a nyomvonalezetésnél a táj, a viszonylag természetközeli területek szétszabdálását az esetek többségében nem vették figyelembe.

A *nemzetközi közlekedési folyosók* kiépítése, sok más tényezővel karöltve az átmenő forgalom növekedéséhez vezet. Hazánk már most is tranzitország fekvéséből adódóan, ez a szerep azonban jelentősen meg fog erősödni, ami fokozott környezetterhelést fog okozni.

Az új autópályák megépítése az élőhelyek felszabdolásához, és ezáltal a genetikai sokféleség csökkenéséhez vezet. A BirdLife egy 2001 májusában megjelent tanulmányában¹ kimutatta, hogy – a vasúti és a vízi úthálózattal szemben – a TINA közúthálózata veszélyezteti a legtöbb fontos madárelőhelyet Kelet-Közép-Európában. Az autópályák gyakran közelítenek meg lakott területeket, ahol a zaj és a rezgés még a leárvénykolás (zajvédő falak stb.) ellenére is zavaró, sőt káros hatással lehet a lakosság életére. Számos példa bizonyítja, hogy a beruházások hatásvizsgálatai gyakran formálisak, a környezeti szempontokat nem veszik figyelembe.

Az EU nagy hangsúlyt fektet most egyes főútvonalak megerősítésére, a tengelyterhelés 11,5 tonnára (EU-szabvány) növeléséhez támogatást nyújt. A kritikára a hazai döntéshozók gyakran válaszolják: „már úgyis erre jönnek ugyanazok a kamionok, csak éppen így kevésbé fogják tönkretenni az útjainkat”. Ez a kijelentés azonban hibádzik, mivel az építkezés költségeit nem a használókkal, az elsődleges hasznélvezőkkel (szállítmányozók) fizettetik meg: az ISPA-hoz, Strukturális Alapokhoz az államkasszából vagy hitelekéből társfinanszírozást kell biztosítani, ami mindenképpen az adófizetők zsebére terhel. Továbbá ez az érvelés nem számol az új/jobb út által generált forgalomnövekedéssel.

A kormány már 1992-ben megállapodott az EU-val a tranzitdíjak kölcsönösségi alapon történő elengedéséről, ami az országnak évi 200 milliárd Ft árbevételkiesést és meg nem fizetett kárt jelet az épületek, utak, berendezések károsodásában és a nagy forgalmú területeken élők egészségében.

Kevésbé aggályos a települések körüli elkerülő utak építése, azonban a gyakorlatban ezek mellé jelentős forgalmat gerjesztő létesítmények kerülnek (pl. bevásárlóközpontok). Ráadásul a településeken belül általában nem alkalmaznak forgalomcsillapítási eszközöket, és mindez az összforgalom további növekedését idézi elő.

¹ An assessment of the potential impact of the TINA Network on Important Bird Areas in the accession countries; BirdLife, 2001 May

A személygépkocsi-forgalmat egyébként az is gerjeszti, hogy a rendszerváltás óta a hazai autó-összeszerelő üzemek, az importőrök és a használók nagy mértékű támogatásban részesültek.

A Nemzeti Fejlesztési Terv Stratégia és a Környezetvédelem és Infrastruktúra Operatív Program egyaránt hivatkozik arra, hogy az EU-ban jóval nagyobb az autópálya-hálózat sűrűsége, mint nálunk, és hogy ezt a lemaradásunkat be kell hoznunk. Ellenkezőleg: ez a nézet már túlhaladott, az EU is a vasutat és a multimodális közlekedést szorgalmazza. A Levegő Munkacsoport egy tanulmányát idézve:

"Tévhit az a gyakran hangoztatott nézet, hogy az autópálya-építés nem pusztán autonóm gazdaságpolitikai elhatározás, hanem az EU-tagsággal szemben támasztott követelmény, sőt, esetleg már a tagsággá válás feltétele. Az EU dokumentumaiból ugyanis az derül ki, hogy ők a magyarországi közlekedési infrastruktúra fejlesztésében nem az autópálya-építéseknek adnának elsőbbséget. 1997-ben készített országvéleményük szerint 'Magyarországnak valószínűleg a közúti közlekedés egyenletes növekedésével kell szembenéznie, és erőfeszítéseit a vasút és a belvízi hajózás használatára kell összpontosítania. Ez esetleg bátorítaná a magyar hatóságokat, hogy megváltoztassák jelenlegi politikájukat, amely főleg a közútra összpontosít.'

Az EU Közlekedési Főigazgatósága az Európai Közlekedési és Környezetvédelmi Szövetségnek 1997 áprilisában írt levelében egyértelműen leszögezte, hogy az Európai Unió 'soha nem tett és nem is fog olyan kijelentést tenni, hogy Magyarország csak akkor csatlakozhat az EU-hoz, ha autópályákat épít.' A Neil Kinnock közlekedési főbiztos nevében írt levél hangsúlyozza, hogy egy ilyen állítás nem felelne meg az EU közlekedéspolitikájának, amely a környezet védelmét teszi az első helyre."

Azt a sokat hangoztatott érvet azonban, hogy az autópálya hoz gazdasági fejlődést az "elmaradott" térségekbe, bár bizonyított az ellenkezője, még az EU sem tagadja nyíltan. Számos nyugat-európai tapasztalat igazolja, hogy egy fejlett és egy kevésbé fejlett régió autópályával való összekötése azt eredményezi, hogy a fejlettebb régió elszívja a munkaerőt és a tőkét a kevésbé fejlettől. (Ide kapcsolódik egy inkább gazdaságpolitikai kérdés: nem új, a térségtől idegen iparágakat kellene egy-egy térségbe telepíteni, hanem az ott meglévő szaktudásra kellene alapozni.)

Gyakran hallható érv, hogy hazánknak fel kell zárkóznia az EU-hoz az ezer főre jutó személygépkocsi állomány (jelenleg 270 db) és a közúthálózat sűrűsége terén (az EU-átlag 80%-a). Arról nem esik szó, hogy ezen területeken nem akkora a lemaradásunk, mint például a GDP-ben vagy az átlagjövedelmekben. (Megjegyezzük azonban, hogy nem feltétlenül kellene akarnunk minden statisztikában elérni az EU-átlagot. A közúti közlekedés által az EU-ban okozott problémákat nem kellene megismételni, a GDP-ről pedig tudjuk, hogy torz adat, mely nem alkalmas a fejlődés minőségének jellemzésére.)

Vasúti teherszállítás

Az EU tagországainak többségében a vasúti teherszállítást megbízhatóság, jó szolgáltatási színvonal és korszerű kombinált megoldások alkalmazása jellemzi, mégis kicsi ennek a kevésbé környezetszennyező és hatékonyabb módnak a súlya a szállításban. Egy autópálya nagyobb térigénnyel bír, mint az azonos kapacitású vasútvonal. Ugyanakkor a vasút kapacitása kisebb költséggel, hatékonyabban növelhető, kisebb környezetterhelés árán.

Vasúthálózatunk 20-22%-kal sűrűbb az EU-átlagnál. Igaz, a pályák sok helyen csak egy sínpárosak, és állapotuk rossz. Az EU támogatásai irányultságának köszönhetően a figyelem a fő vasútvonalak felé fordul, melyeken nagyszabású fejlesztések történnek. Ezek részben jogosak (a Budapest – Újszász – Szolnok - Lőkösháza vonalra igencsak ráért a felújítás), másrészt azonban aggályos, hogy az ehhez nyújtandó hazai társfinanszírozás felemésztí a forrásokat, s így a mellékvonalak fenntartására, felújítására nem marad pénz. Ez utóbbiak szerepére később visszatérünk.

A vasút szerepe a szállításban tovább csökken a kombinált fuvarozás megfelelő kiépítése és szabályozása hiányában. Történik ez annak ellenére, hogy a vasúti teherszállításban nagy kihasználatlan kapacitásai vannak Magyarországnak.

Légi közlekedés

Az EU-ban a légi közlekedés aránya sajnálatos módon mind a személy-, mind a teherforgalomban növekszik. Ezt ösztönzik a légitársaságok közötti erős verseny miatt kialakuló kedvező szállítási díjak. Két lehetséges korlátozó eszköz, a kerozin megadóztatása és a légifolyosók használata utáni díjszedés régóta halogatódik.

Az EU nyomására került a Környezetvédelem és Infrastruktúra Operatív Programba (NFT-KIOP) az is, hogy a vidék elérhetőségének javítását regionális repülőterek kiépítésével, felfejlesztésével kell megoldani azokban a térségekben, amelyekben a közeljövőben nem készül autópálya. Ez egyrészt abszurdum, mert a légi közlekedés lehetőségét a vidéki városok, falvak lakossága nem lesz képes kihasználni, tehát a hangoztatott célt nem fogja elérni. Így ez kizárólag az odatelepülő külföldi nagyvállalatok érdekeit fogja szolgálni. Másrészt a légi forgalom növelése szöges ellentétben áll az EU Fenntartható Fejlődés Stratégiájában és a magyar Nemzeti Fejlesztési Tervben célul kitűzött fenntarthatóság elvével.

A repülőtér-fejlesztés az autópályák forgalmánál is nagyobb zajterhelést és rezgést okoz, aminek élettani hatásai vannak, valamint károsanyag-kibocsátása is magasabb – ez az éghajlatváltozás egyik fontos tényezője.

A meglévő regionális repülőterek példája igazolja, hogy újabbak kiépítése nem közérdek. Magyarország – kis területéből eredően – nem tudja eltartani ezeket a repülőtereket, és ezt az EU számításai is alátámasztják (a debreceni repülőtér forgalma az ajánlottnak a tizedét is alig éri el). Ennek ellenére az EU nem áll el

tervétől, s 13 új regionális repülőtér kiépítését szorgalmazza. A győr-péri repülőtér kiépítéséhez – mely kizárólag az Audi cég érdekeit szolgálja azáltal, hogy gyorsabban megközelíthetővé vált a leányvállalat Ingolstadt-ból – Magyarország Phare-támogatást is kapott. Az EU újabb önellentmondásba kerül, amikor megjegyzi a pozsonyi reptér kiépítése kapcsán, hogy sok repülőteret csak a nemzeti érzés miatt üzemeltetnek, holott sokkal gazdaságosabb lenne, ha a szlovák fővárost gyorsvasút kötné össze a bécsi repülőtérrel.

Tömegközlekedés

Míg az EU-ban számos nagyvárosban (Párizs, Lisszabon, Strassbourg stb.) jelentős tömegközlekedési fejlesztések indultak meg az utóbbi évtizedben részben központi támogatásból, addig a csatlakozó országok irányában a városi, elővárosi közlekedés fejlesztése nem prioritás. Erre annak ellenére sem nyerhető támogatás, hogy EU-s diplomata-k gyakran elismerik: Kelet-Európában még most is jó rendszerű a tömegközlekedés, pedig az elmúlt évtizedben jelentősen romlott. Ha azonban nálunk a város vagy a tömegközlekedési vállalat önerejére bízta az EU a tömegközlekedés fejlesztését, ez nemhogy nem valósul meg tőke hiányában, de a rendszer további romlásához vezet. Utólag, évek múltán pedig sokkal nehezebb lesz újra felépíteni, amit egyszer hagytunk tönkremenni. Az viszont világos, hogy üzleti alapon nem képes működni a tömegközlekedés. Ez az EU-ban is erősen dotált, hogy kedvező árak mellett magas színvonalat biztosíthassanak. Mi több, a tömegközlekedési járművek előnyben részesítésével és a gépkocsi-közlekedés különféle eszközökkel való visszaszorításával (közlekedésszervezés, forgalomcsillapítás, út- és parkolási díjak, magas bírságok, folyamatos ellenőrzés) még vonzóbbá teszik a tömegközlekedést. Az elővárosi vasút fejlesztése terén is több sikertörténetet felmutathat az EU. Ezzel szemben nálunk a személygépkocsi-forgalom részesül előnyben, a tömegközlekedési szolgáltatások színvonala csökken, miközben az árak a bérekhez viszonyítva magasabbra szöktek, mint az EU-ban.

A vidék elérhetősége romlik, mivel a távolsági buszhálózat és a vasúti mellékvonalak fenntartása költséges és nem kifizetődő. (Megjegyzés: eleve rossz szemlélet ezeket gazdasági haszon alapon működtetni.) Ebből eredően a vidék elnéptelenedése figyelhető meg, és csupán a nagyobb városok agglomerációja nő.

Abszurdum EU-konform városfejlesztésre hivatkozni olyan beruházások esetén, amelyek koncepciója túlhaladottnak számít az EU-ban. Ilyen például a korszerűtlennek, zajosnak bélyegzett villamos megszüntetése a leendő budapesti 4-es metró nyomvonalán. (Ezen beruházás miatt azért érthető kritika az EU-t, mivel a finanszírozást részben az Európai Unió bankja, az Európai Beruházási Bank biztosítja.) A villamossal szemben felsorolt vádakat orvosolhatók lennének a villamospálya felújításával, a kocsiállomány modernizálásával. A villamos megszüntetése ezzel szemben a személygépkocsi-forgalom számára biztosít nagyobb teret, újabb forgalmat vonzva a városba, növelve a károsanyag-

kibocsátást és a dugók kialakulásának valószínűségét.² Míg tehát Magyarországon egyre hátrányosabb helyzetbe kerül a korszerűtlennek ítélt tömegközlekedés, addig Nyugat-Európa most fedezi fel a jól szervezett tömegközlekedésben rejlő előnyöket és próbálja – miután egyszer már tönkretette – újra helyreállítani azt. Ennek jó példái a már említett városokon kívül Nantes, Marseilles, Lyon, ahol a villamost, illetve az elővárosi gyorsvasutat helyezték az agglomerációs közlekedés középpontjába.

Következtetések

A tényleges társadalmi-gazdasági szükségleteket magas színvonalon, költséghatékonyan és környezetbarát módon kielégítő közlekedési rendszer kialakítására van szükség. Ez javítaná az ország versenyképességét is. A kínálati közlekedéspolitikát fel kell, hogy váltsa a keresletet befolyásoló közlekedéspolitika. Ez integrált szemléletet, a logisztikai és kereskedelmi hálózatok átgondolását, újfajta településtervezést, a helyi ellátás előnyben részesítését és a környezeti szempontok fokozott figyelembevételét jelenti. Konkrétan:

- átfogó szinten csökkenteni kell az utazás és a szállítás szükségességét; ennek eszköze a jobb földhasználat-tervezés;
- az EU, elhatározásának megfelelően, stratégiai környezeti vizsgálatnak³ kell, hogy alávesse a TINA hálózat terveit; valamennyi hazai közlekedésfejlesztési tervet stratégiai környezeti vizsgálat tárgyává kell tenni;
- az üzemanyagadók emelése szükséges; célszerű volna partnereket keresni az újonnan belépő országok és az erre fogékony tagországok között, hogy megszűnjön a szállítás magas dotációja, illetve megszűnjenek a mesterségesen alacsony árak;
- meg kell szüntetni az autógyáraknak adott rejtett és nyílt támogatásokat;
- szükséges az intermodális szállítás lehetőségeinek fejlesztése, a kihasználtság növelése;
- a vízi utak jobb kihasználására kell törekedni a vizes élőhelyek megőrzése mellett;
- javítani kell a kistéleplések elérhetőségét;
- a városi és agglomerációs tömegközlekedést erősíteni, fejleszteni kell, különös tekintettel a kötöttpályás közlekedési módokra;
- a helyi és távolsági közlekedési szolgáltatások színvonalát emelni kell a versenyre való felkészülés érdekében;

² A témában lásd a Levegő Munkacsoport tanulmányait, javaslatait

³ A stratégiai környezeti vizsgálata lényege egy átfogó terv, politika, koncepció teljes egészében történő vizsgálata, szemben a „hagyományos” egy-egy beruházás hatásait kutató környezeti hatástanulmánnyal.

- az elkerülő utak építése olyan módon javasolt, hogy ahhoz társuljanak a térség forgalmának növekedését megakadályozó intézkedések;
- a helyi és helyközi bicikliút-hálózat bővítése szükséges.

V. Hulladékpolitika az Unióban:

Mi lesz a szeméttel az EU-csatlakozás után?

Hulladék Munkaszövetség

Az EU-ban a hulladékos szabályozás alapelveit a hulladékokról szóló 75/442 EGK tanácsi direktíva rögzíti. Ezen kívül természetesen számos EU-s rendelet, ajánlás...stb. is rendelkezik a teendőről, elvárásokról. Ezeknek az irányelveknek Magyarországon (a konkrét szabályozások átvétele mellett) az Országos Hulladékgazdálkodási Tervben (OHT) kell tükröződniük. Az alábbiakban (a hulladékgazdálkodás prioritási sorrendje szerint haladva) azt vizsgáljuk, hogy az irányelvek hogyan jelennek meg az EU-s szabályozásban és a magyar jogban, ill. hogy ezek mentén milyen konkrét változásokra számíthatunk itthon.

Megelőzés

A hulladékokról szóló direktíva kimondja, hogy a tagállamok "megtesznek minden szükséges intézkedést annak érdekében, hogy elősegítsék a hulladékképződés megelőzését". De egyben kijelenti azt is, hogy a hulladékgazdálkodásra vonatkozó hatékony és következetes szabályozás sem a Közösségen belüli kereskedelmet, sem a versenyfeltételeket nem akadályozhatja, illetve befolyásolhatja. Azaz, a megelőzés (a környezetvédelem) csak addig fontos, amíg gazdasági érdekeket nem sért. Jól illusztrálja ezt a betétdíjas rendszerek esete: ezek a rendszerek az Unió által szorgalmazott megelőzést szolgálnák, ugyanakkor azonban gazdasági szempontból a szállítási távolságokra igen érzékenyek, s így elsősorban a hazai gyártóknak és nem az importőröknek kedveznek. Ezzel a megelőzés (környezetvédelmi) elvével máris ütközik a "versenysemlegesség" (gazdasági) elve.

Ennek ellenére Németországban 2003 január 1-től a betétdíjas rendszert még többféle eldobó csomagolásra is kiterjesztették. Ennek oka, hogy egyes italfajtákat előállító cégek a betétdíjas jogszabályban előírtakhoz képest termékeiket kisebb arányban forgalmazták újratölthető csomagolásban. Ennek nyomán lépett életbe a jogszabály azon szankciója, amely ilyen esetekben az adott gyártó számára az eldobó csomagolásait visszavételét is kötelezővé teszi.

A megelőzést tekintve egyébként az EU-ban elsősorban tisztább technológiában, anyag- és energiatakarékos megoldásokban, a feldolgozhatóság növelésben gondolkodnak, a fogyasztás csökkentésének - mint a leghatékonyabb megelőzési módnak - a lehetősége, igénye gyakorlatilag sehol nem jelenik meg.

A magyar OHT-ben a megelőzés elve az alábbi elvárások formájában fogalmazódik meg:

- a keletkező hulladék 2008-ban ne legyen több mint 2000-ben

- az egységnyi GDP-re eső hulladékmennyiségnek (1998-ban Mo-on 273 kg/1000 USD GDP) legalább az EU átlagszintjére (OECD átlag: 88 kg/1000 USD GDP) kell csökkennie

- a keletkező veszélyes hulladék térfogata csökkenjen.

A fenti célok megvalósítása érdekében szükséges konkrét kötelezettségek, programok azonban nem találhatók a tervben, legfeljebb csak általános megfogalmazások szintjén (pl. az ipari nem veszélyes hulladék megelőzését szolgáló kutatást és fejlesztést ill. az ilyen típusú beruházásokat ösztönözni kell). Mindezek után nem meglepő, hogy az OHT (a 2003-2008 közötti időszakra) gyakorlatilag (a nem veszélyes ipari hulladékokat kivéve) az összes hulladéktípus tekintetében növekedéssel számol.

Hasonlóképp a hulladékgazdálkodási törvényünk is csak az elvek szintjén rögzíti a megelőzés elsődlegességét, a gyakorlatban azonban semmilyen szankcióval nem segíti elő az elv érvényesülését. Példaként említhetjük, hogy a törvény kormányrendelet megalkotását írja elő a letéti- és betétdíjak alkalmazásának részletes szabályozására. A rendelet azonban a mai napig nem készült el – közben azonban a már hatályos csomagolási rendelet értelmében 2003. január 1-től nálunk is életbe léphetett a (német Grüne Punkthoz hasonló) licencdíjas rendszer. Ez a rendszer a gyártói felelősségre alapozva a csomagolóanyag-gyártókat kötelezi arra, hogy az általuk kibocsátott csomagolóanyagok bizonyos százalékát visszagyűjtsék ill. hasznosítsák. Az Ökopannos Kht. (a hazai licencdíjas rendszer gazdája) meg is kezdte a rendszer működtetését, ám ki tudja hogy, végül úgy alakultak a játékszabályok, hogy jelenleg semmi sem ösztönzi a gyártókat az általuk termelt hulladékmennyiség csökkentésére (ld. lentebb). Ez utóbbira a betétdíjas rendelet teremthet(ett volna) lehetőséget. Ennek hiányában várhatóan búcsút mondhatunk a visszaváltható, újratölthető üvegeknek.

Hasznosítás

Az EU-s irányelv a hasznosítás kapcsán is kimondja, hogy minden szükséges intézkedést meg kell tenni megvalósulása érdekében. Konkrét szabályozást jelent pl. a csomagolási irányelv (ld. lentebb) vagy a roncsautókról szóló szabályozás. Ez utóbbi nagy arányú hasznosítást ír elő: 2006-ig minden járműre az újrahasználatnak és az anyagában történő újrahasznosításnak együtt 80%-ban kell teljesülnie. Az EU-ban az elektronikus eszközök (pl. mobiltelefonok) visszavétele és hasznosítása is gyártói ill. forgalmazói kötelezettség.

Remélhetőleg a gyártói felelősség elve egyre inkább tükröződni fog a hazai szabályozásban is. Ennek egyik előjele, hogy az OHT-ban a hasznosítás kapcsán több elvárás is megjelenik, pl. hogy 2008-ra a hulladékok kb. felét hasznosítani kell. Ez a szám – a magyar fülnek – talán elsöre jól is hangzik, hiszen nálunk az újrahasznosítás korántsem mondható elterjedt hulladékkezelési eljárásnak. Azonban a hazai jog szerint (is) a „hasznosítás” nemcsak a hulladékok anyagában történő újrahasznosítását jelenti (pl. amikor a papírból újra papír lesz), hanem a

hulladékok elégetését is, igaz, csak akkor, ha energiát nyernek a folyamat során. A HuMuSz szerint azonban környezetvédelmi szempontból az energetikai égetés is (legtöbbször) messze alulmarad az újrahasznosítással szemben, s mindenképpen ez utóbbinak kellene prioritást adni. Szemléletében hibás az a meghatározás, amely a két kezelési módot egy kategóriába sorolja. A jelenlegi jogi helyzetből következik az is, hogy „hasznosítás” címszó alatt energetikai égetésre is (!) lehet hulladékot hozni Magyarországra, s ezt környezetvédelmi szempontból (pl. légszennyezés, égetési salak lerakása miatt) nem tartjuk elfogadhatónak.

A magyar jogban hasznosításról szóló konkrét szabályozást pl. a csomagolási hulladékok tekintetében találunk. A hulladékgazdálkodási törvény előírja, hogy visszavételi kötelezettség alapján 2005. július 1. napjáig el kell érni, hogy a hulladékká vált csomagolóanyagok

a) legalább 50%-a hasznosításra kerüljön;

b) ezen belül legalább 25%-a anyagában hasznosuljon úgy, hogy ez az arány minden anyagtípusnál (üveg, fém, papír...stb.) legalább 15% legyen.

További külön rendeletek szólnak az elemek és akkumulátorok, a hulladék olajok, az egészségügyi intézmények hulladékai, ill. a titán-dioxid gyártás hulladékainak kezeléséről (begyűjtéséről, hasznosításáról, ártalmatlanításáról).

Az OHT-ban rögzített feladat, hogy a lerakás alól kivonandó biológiai hulladékok és gumiabroncsok hasznosítását állami támogatással meg kell oldani. A szerves anyag hasznosítása a zöld hulladék komposztálását ill. a papírhulladék újrahasznosítását jelenti, a gumiabroncsok hasznosítása alatt pedig anyagában történő ill. termikus hasznosítást kell érteni. A komposztálás elterjesztését üzemi komposztálók létesítésével és a házi komposztálás népszerűsítésével kívánják elérni. Hogy ez utóbbi megvalósítását hogyan képzelik, arról az OHT gyakorlatilag semmi konkrétumot nem árul el.

Az elektronikai hulladékok ill. a kiselejtezett gépjárművek kezeléséről, hasznosításáról szóló hazai rendeletek megalkotását törvény írja elő, de ezek sajnos még nem készültek el.

Szelektív gyűjtés

Mivel a hasznosítás előfeltétele, hogy a különféle hulladékfajtákat elkülönítetten gyűjtsük, hamarosan nálunk is szükség lesz a szelektív hulladékgyűjtés bevezetésére. A csomagolási hulladékokra előírt hasznosítási arányt például csak úgy lehet teljesíteni, ha a csomagolási hulladékokat a lakosságtól is begyűjtik. Számítások szerint az előírás teljesítéséhez 2005 júniusáig kb. 4 millió embert kell bevonni a szelektív gyűjtés valamilyen formájába, 2008-ra pedig ezt a lakosság 60%-ára kell kiterjeszteni.

Az európai uniós országok többségénél a szelektív gyűjtést az önkormányzatok végzik, de költségeiket és a hasznosítás költségeit az (erre kötelezett) ipar részben vagy egészében megtéríti. Ám pl. a hazai csomagolóanyag-gyártók egyáltalán nem igyekeznek érdemi részt vállalni a szelektív gyűjtés finanszírozásából, ráadásul

nagy erővel dolgoznak az eddigi (állami) termékdíj-rendszer ellehetetlenítésén is - nyilvánvalóan azért, hogy az állam helyett ezentúl a saját zsebükbe fizethessék be az eldobó csomagolóanyagaik miatt rájuk kirótt környezetvédelmi díjat. Ebből a pénzből elvileg az általuk kibocsátott eldobó csomagolóanyag-hulladékok szelektív gyűjtését ill. hasznosítását kellene fizetniük. Mivel azonban gazdasági szervezetekről van szó, nem lepne meg bennünket, ha elsődleges céljuk nem a környezetvédelmi szempontból legmegfelelőbb hasznosítás, hanem a minél nagyobb haszon elérése lenne. Tekintettel arra, hogy nálunk még nemigen működnek valódi újrahasznosítással foglalkozó cégek (így létrehozásuk, működtetésük igen nagy befektetéseket igényelne), ezért a hazai licencrendszer gazdái az olcsóbb "megoldásokat" fogják előnyben részesíteni. Ez a gyakorlatban pl. a hulladékok külföldre szállítását vagy energetikai égetését fogja jelenteni. Ráadásul - mivel a megadott százalékon felüli kibocsátásukkal egyáltalán nem kell törődniük (sőt, ezért várhatóan még a díjat sem kell fizetniük) - a jelenlegi licencrendszer egyáltalán nem fogja a csomagolóipart az eldobó csomagolások mennyiségének csökkentésére ösztönözni.

Az OHT tervezet szerint az önkormányzatok támogatásának mértéke a közszolgáltatás színvonalával lesz arányos. Ez -a terv szerint- nyilván azt a célt szolgálja, hogy ösztönözzék a településeket a magasabb színvonalú szolgáltatás megszervezésére, de tartunk tőle, hogy a szabályozás eredményeképpen az amúgy is szegényebb (tehát minőségi szolgáltatás megszervezésére képtelen) települések kerülnek még nagyobb hátrányba. A szelektív gyűjtést valószínűleg a fentiek ill. a nagyobb hatékonyság miatt is először a városokban szervezik majd meg. A törvény egyébként az önkormányzatok számára nem írja elő a szelektív gyűjtés megszervezését, csak lehetővé teszi azt. Ahol viszont bevezetik, ott a lakosság köteles igénybe venni.

A fenti kötelezettségeken túl az OHT-ban szerepel, hogy

- gondoskodni kell a települési hulladékban megjelenő 0,7-1,0%-nyi veszélyes összetevők minél nagyobb arányú elkülönített begyűjtéséről és külön kezeléséről,

- ki kell alakítani a benzinkutaknál és szervizeknél a hulladékolajok átvételének rendszerét,

- a gyártóknak meg kell szervezniük az elemek, akkumulátorok megfelelő gyűjtési és ártalmatlanítási rendszerét, a forgalmazás helyén visszavételi kötelezettségnek kell érvényesülnie (pl. az elemekre termékdíj v. betétdíj/letétdíj bevezetése)

- ki kell építeni a mezőgazdasági hulladékok regionális szelektív gyűjtését és kezelő rendszerét (a döggutak helyett)

- meg kell szervezni a növényvédőszer-hulladék visszagűjtését (kezelésük a gyártói felelősség érvényesítésével megoldható).

Égetés (mint ártalmatlanítás)

Az Unió nagy hangsúlyt fektet a hulladékok biztonságos ártalmatlanítására. Ennek megfelelően az ártalmatlanító berendezések (égetők, lerakók) működését szigorú műszaki előírásokhoz és engedélyekhez köti. Az előírás mindig az elérhető legjobb technika, hacsak az nem jár aránytalanul magas költségekkel. A tagállamok azonban szigorúbb előírásokat is alkalmazhatnak, ha azok összeegyeztethetők az EU elveivel.

Az előírások betartásához és ellenőrzéséhez pontos mérőrendszerekre és megbízható adatszolgáltatási rendszer kiépítésére lesz szükség, ezek hiánya sajnos évek óta komoly probléma Magyarországon.

Az égetők műszaki követelményeire vonatkozó rendelet szerint konkrét előírás, hogy 2005-ig az égetőket a rendeletnek megfelelően korszerűsíteni kell. A nem megfelelőeket be kell zárni ill. új kapacitásokat kell kiépíteni.

Bár az égetés a prioritási sorrendben meglehetősen hátul helyezkedik el, egyes uniós országok hulladékgazdálkodásában mégis nagy szerepet játszik: Dániában pl. a háztartási hulladékok 90%-át elégetik, Franciaországban több mint felét lerakóra viszik, 3%-át újrahasznosítják, a többit pedig égetik.

Sajnos hosszú távon nálunk is jelentősebb szerepet szánnak az égetésnek. Erről tanúskodik pl. az, hogy az OHT a jelenlegi egy helyett a jövőben kb. 6 db, a nagyvárosok közelében létesített, egyenként 300 000 főt kiszolgáló regionális kommunális égető létesülésével számol – szelektív gyűjtéssel és lerakóval kombinálva. Jelenleg azonban még gátat szabnak ennek a törekvésnek az égetők építésével járó magas költségek ill. a viszonylag nagy társadalmi ellenállás. Ez utóbbi letörésének szükségességét az OHT külön kiemeli.

Mivel a veszélyes hulladékok esetében a jelenlegi égetőkapacitás nem elegendő (s technikai színvonaluk sem megfelelő), e kapacitás növelésére kell számítanunk: 2 db új (a doroghihoz hasonló) égető létesítését ill. a cementes együttégetés szerepének növelését tervezik. A cementes együttégetés káros hatásaira a nyugat-európai környezetvédő szervezetek már évek óta figyelmeztetnek, s folyamatosan követelik az EU ide vonatkozó szabályozásának szigorítását, gyakorlatilag a veszélyes hulladékok cementes együttégetésének teljes tilalmát. Hasonlóképp növelni kívánják az egészségügyi hulladékok, a növényvédőszeres és csomagolásaik égetésének szerepét is, a járványos állatbetegségek (ld. pl. kergemarhakór) terjedésének minél hatékonyabb megelőzése érdekében pedig a beteg állatok tetemének elégetésére alkalmas berendezések üzembe állítását tervezik.

Lerakás

Fontos cél az EU-ban, hogy a lerakókra kerülő hulladékmennyiség csökkenjen, nemcsak környezetvédelmi megfontolásokból, hanem területi okok (értsd: nincs hely újabb és újabb lerakóknak) miatt is. Az EU-ban az égetőkhöz hasonlóan a

lerakókra is szigorú előírások vonatkoznak. Több uniós országban a lerakás még mindig jelentős szerepet játszik, pl. Franciaországban a települési hulladék több mint fele, Spanyolországban kb. 80%-a lerakásra kerül.

Az EU-tól átvett konkrét előírás hazánkban, hogy a lerakásra kerülő hulladékokban csökkenteni kell a biológiai hulladékok arányát - egész konkrétan 2014-ig 35%-ra kell leszorítani (az 1995-ös mennyiséghez viszonyítva). Az egész gumiabroncsokat 2003-tól, a gumiőrleményt 2006-tól tilos leszerelni.

2009-től hazánkban is csak az új szabványoknak megfelelő lerakók működhetnek majd, addig a meglevő lerakókat rekultiválni ill. korszerűsíteni kell. A hulladékgazdálkodási törvény szerint új lerakóként már csak regionális (térsegi) lerakó létesíthető - lehetőleg a rekultivált lerakók helyén, szelektív gyűjtéssel, integrált hulladékkezeléssel. A tervek szerint max. 120 db, egyenként kb. 100 000 főt kiszolgáló regionális lerakó épül majd. Így - a szállítási távolságok növekedése miatt - a hulladékszállításból származó környezetszennyezés növekedni fog ugyan, de a nagy, regionális lerakók létesítése gazdaságilag jobban megéri, mint a több, kisebb helyi lerakó működtetése, s nyilván ellenőrzésük is egyszerűbb lesz. Ezeket a szempontokat - mint a fentiekben remélhetőleg már kiderült - az EU mindenképpen prioritásként kezeli.

Az OHT-ban megfogalmazott cél, de nem konkrét előírás, hogy a települési hulladékok esetében a végső lerakásra kerülő hulladék legalább 20%-kal csökkenjen, a jelenlegi 83%-ról 60% alá, s csak a más módszerrel nem kezelhető hulladékokat vigyék lerakóra. A veszélyes hulladékok esetében a lerakás 20%-os csökkentését irányozzák elő, a lerakókapacitást mégis 2007-ig a jelenleginek több mint háromszorosára kívánják növelni.

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy az EU-csatlakozástól egy korszerűbb, ellenőrzöttebb hulladékkezelési rendszer kiépülését várhatjuk, ami azonban továbbra is elsősorban a biztonságos ártalmatlanítást ill. a hasznosítást, s nem a hulladékok keletkezésének megelőzését, a fogyasztás csökkentését fogja jelenteni.

VI Válaszúton a hazai agrár- és földbirtokpolitika

Fenntartható mezőgazdasági termelés és vidékfejlesztés avagy bémunkára alapozott nagyüzemi termelés?

Kajner Péter, Védegylet, Magyar Környezetgazdaságtani Központ (MAKK) Alapítvány

Alapvetés

Az a szemlélet, amely a mezőgazdaságot pusztán árutermelő ágazatnak tekinti, mára egyértelműen tarthatatlanná vált. Az ipar mintájára megszervezett, élelmiszertermelésre és alapanyagtermelésre koncentráló mezőgazdaság az elmúlt közel két évszázad során, de különösen az elmúlt néhány évtizedben gyorsuló ütemben fogyasztotta saját létalapjait, rombolta a természeti környezetet és komoly társadalmi válságokat hozott létre a világ szinte minden táján.

Az iparszerű mezőgazdaság jellemzője, hogy energiaintenzív, nagy mesterséges, ipari eredetű anyag- és energiafelhasználás révén termel. Lényegében a természeti és emberi erőforrások ipari erőforrásokkal való kicserélésére törekszik mind teljesebb mértékben. A termelés megszervezésében kizárólagos szempont a (pénzügyi) hatékonyság, termelékenységi növelése. A mérhető hatékonyság gazdasági követelményének engedelmessé válik koncentrációra és centralizációra törekszik, a folyamatok minél teljesebb körű irányíthatósága érdekében a természetes adottságokat nagymértékben átalakítja (monokultúrák, nagyméretű táblák). A mezőgazdaság ipari logika alapján történő megszervezése rövid távon látványos eredményeket produkál, de ezt azon az áron teszi, hogy a keletkező problémákat időben és térben máshova helyezi, illetve a társadalmon belül másokra hárítja. Ez a termelési rend a termőtalaj pusztulását (szikesedés, erózió, savanyodás, sivatagosodás stb.), az élővilág változatosságának csökkenését, gyomosodást, a vizek, a talaj és a levegő szennyezését okozza, mindemellett az előállított élelmiszerek a növényvédőszer (azaz mérgek), a műtrágyák, a hormonkezelte állatok, a génkezelte növények és állatok miatt komoly egészségügyi kockázatot is hordoznak. Nem lehet elfeledkezni ugyanakkor, hogy a terméseredmény-növekedés olyan formában is visszaüt, hogy az előállított élelmiszerek élvezeti és beltartalmi értéke jelentősen csökken. Az emberi munka kiváltása gépekkel és ipari eredetű anyagokkal azt eredményezi, hogy a nagyüzemi termelés miatt egyre kevesebb ember képes a földből megélni, a nagyüzemekben foglalkoztatottak már nem szerves tudású gazdák, hanem „mezőgazdasági segédmunkásként” kénytelenek dolgozni. A mezőgazdaságból kiszorulóak pedig vagy munka nélkül maradnak vagy más iparágban, esetleg városokban próbálnak elhelyezkedni, így újabb helyeken is a szociális feszültség növekedését okozza az iparszerű mezőgazdaság térhódítása.

Az iparszerű mezőgazdasági gyakorlatot fel kell váltania a többfunkciós agrármodellnek, amely a környezeti, társadalmi, regionális és foglalkoztatási célokat a termelési célokkal azonos súllyal kezeli. A vidéki térségek és a vidék társadalma megmaradásának kulcskérdése a fenntartható mezőgazdasági földhasználati és gazdálkodási rendszerek alkalmazása, a tájgazdálkodás. Ez a gazdálkodás során a tér gazdasági, környezeti és társadalmi, regionális funkcióit is figyelembe veszi, ahhoz alkalmazkodva alakítja ki a földhasználat módját (ami nem feltétlenül élelmiszertermelés). Módszereiben a lehető legnagyobb mértékben alkalmazkodik a táj adottságaihoz, a helyi erőforrásokra, munkaerőre és közösségre támaszkodik, a külső anyag- és energiabevitelt igyekszik minimalizálni. Ez elképzelhetetlen nagybirtokok mellett, hiszen utóbbiak éppen a táji adottságoktól elvonatkoztatva homogenizálják a teret a méretgazdaságosság és a géphasználat technológiai igényeinek kielégítése érdekében. A környezet- és tájgazdálkodás emellett a termelőt és a fogyasztót is igyekszik egymáshoz közelebb hozni, ezzel a költségeket és a szállítás okozta szennyezést is csökkenti. E rendszer elvárásaihoz leginkább a családi gazdaság modellje illeszkedik, amely a táj adottságaihoz illeszkedő, de gazdasági szempontból is életképes mezőgazdasági üzemet jelent.

Az EU változó agrárpolitikája és a földbirtokpolitikák harmonizációja

A mezőgazdasági szektor az Európai Gazdasági Közösség 1957-es megalakulása óta központi szerepet játszik a Római Szerződésben meghatározott gazdasági, pénzügyi és strukturális közösségi politikának a kialakításában. E szerepe azóta sem csökkent, amit többek között az is jelez, hogy az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap (EMOGA), a mezőgazdasági piaci beavatkozás strukturális alapja az EU költségvetésének csaknem felét teszi ki. (1996-ban 44,5 milliárd ECU-re rúgott, míg a teljes költségvetés 85,1 milliárd ECU-t tett ki.) A Közös Agrárpolitika (KAP⁴) megfogalmazásának idején a legtöbb élelmiszeripari termékből még hiány mutatkozott. Emiatt a KAP mentén közvetlen állami beavatkozással vagy importvámok vagy segélyek révén nyújtottak támogatásokat a belső piacon a termelés növelésére, ami jelentősen fellendítette az intenzív, iparszerű termelést. A Garancia Alap beavatkozásaival az európai mezőgazdasági termékek árát tartósan a világpiaci ár felett tartja (a termelők felé), így kívánja stabilizálni a termelők jövedelmét.⁵ Annak ellenére, hogy hiány helyett ma a fő problémát az élelmiszer-túlermelés okozza, a KAP belső mechanizmusai nem követték rugalmasan a változásokat: ma is jelentős támogatást élvez az élelmiszertermelés, aminek jó részét arra költik, hogy elhelyezzék a világpiacon a felesleget.

⁴ Common Agricultural Policy (CAP)

⁵ Ez túlermeléshez vezet, ami viszont a világpiaci árakat leszorítja, és a fejlődő országokat hozza tartósan kiszolgáltatott helyzetbe.

A közös agrárpolitikának három szakasza különíthető el: 1960-1975/80-ig a fő cél a kis családi farmok és a társadalompolitika problémáinak megoldása volt. Ezt ártámogatásokkal, a mezőgazdasági termékek európai piacának védelmével, a mezőgazdaság modernizálásának támogatásával és beruházási támogatásokkal érték el. A második időszakban (1975/80-90) azon problémák megoldására kellett törekedni, amelyeket többek között az első időszak agrárpolitikája okozott: a túltermelés, a birtok-koncentráció, elvándorlás a vidéki területekről, súlyosbodó környezeti és költségvetési problémák. A fő célokká tehát a termelésnövekedés megakadályozása és a vidék elnéptelenedésének megállítása léptek elő. Ennek eszközei voltak ebben az időszakban a kvóták (cukorpiac), extra adókimétezés a tejpiac szabályozására, termékkivonás, ugaroltatás a gabonapiac szabályozására, a termelésnövelést ösztönző támogatások csökkentése, a természet- és tájvédelem farmon belüli megoldásának támogatása, a vidék komplex gazdasági fejlesztésének támogatása. A harmadik, 1990 óta eltelt időszak fő motívumai a termelés további csökkentése, a vidéki népesség helyben tartása, foglalkoztatása, a mezőgazdasági területek nem élelmiszertermelési célú hasznosítása és a környezeti problémák csökkentése. Komoly hajtóereje e folyamatnak a GATT tárgyalások uruguay-i fordulója, ahol a mezőgazdaság komoly viták kereszttüzébe került, elsősorban az export- és termelésösztönző támogatások, valamint a környezetvédelemmel összefüggő támogatások kérdésköre.

A KAP 1992-es reformja óta zajlik annak átépítése közös agrár- és vidékpolitikává (EKAVP), azaz épül a közös agrár- és vidékpolitika második – az első, azaz termeléspolitikai pillért kiegészítő – környezeti, társadalmi, regionális, szociális és foglalkoztatási elemekre épülő vidékpolitikai (ökoszociális) pillére. Felismerték ugyanis, hogy a vidék problémái „ágazati” szemléletben (külön agrár-, szociális, foglalkoztatási, környezetpolitika) nem oldhatók meg, erre csak egy olyan mezőgazdasági politika lehet képes, amely többfunkciós, környezeti szempontból fenntartható, a tájak adottságaihoz alkalmazkodik a termelési, földhasznosítási módszerekben, a vidék egész területére kiterjed (tehát nem csak a jó adottságú mezőgazdasági területekre) és versenyképes. Az EKAVP elismerte továbbá, hogy a mezőgazdaság célja nem csupán az élelmiszer és egyéb nyersanyagok termelése, de olyan „szolgáltatásokat” is „előállít”, mint az egészséges és változatos élővilágú tájak, ökoszisztémák, a levegő, a talaj, a víz fenntartható használata, jól működő helyi közösségek, helyi foglalkoztatás, a vidéki lakosság helybentartása, kulturális és környezeti örökségünk megőrzése. Ezeket a szolgáltatásokat a társadalomnak meg kell fizetnie, hiszen ugyanolyan értéket képviselnek, mint pl. a kenyér: nélkülözhetetlenek; és nem várható el az sem, hogy e szolgáltatásokat ingyen nyújtsák.

⁶ Ami abból a szempontból különösen jelentős, hogy ezáltal az emberek megélhetés hiányában nem kényszerülnek elhagyni szülőföldjüket, és pl. városba költözni, ezzel növelve mindkét helyen a szociális és egyéb (pl. bűnözés stb.) problémákat.

E felfogás jegyében alakítják át a támogatási rendszert is: a mezőgazdaságtól elvont termelésösztönzési támogatásokat az agrárkörnyezetvédelem és vidékfejlesztés csatornáin juttatják vissza a gazdálkodóknak. A KAP reformja során a következő irányokba mozdult el az agrárpolitika: a termelés fokozott piaci ellenőrzése; a közvetlen támogatások növelése; a termeléshez kötött területi támogatások, ártámogatások csökkentése; több környezetvédelmi célú közvetlen támogatás, kevesebb exporttámogatás, a kvótarendszer reformja; a mezőgazdaság és a vidékfejlesztés összekapcsolása, integrált vidékpolitika kidolgozása. A támogatási rendszer ilyen irányú átalakítását elfogadtatták a GATT-, majd WTO-tárgyalásokon is. A 2000-2006-os Közösségi Költségvetésben már helyet kaptak az EMOGA-ból nyújtandó agrár-környezetvédelmi és vidékfejlesztési támogatások is. A vidékfejlesztés fő célkitűzéseinek megfelelő támogatási jogcímek a következők: agrár-környezetvédelmi és tájgazdálkodási támogatások (elsősorban a környezet védelmét és javítását, valamint a táj és annak összetevői – talaj, természeti erőforrások, és genetikai sokféleség – megóvását célzó és ehhez kapcsolódó intézkedésekre); a kedvezőtlen adottságú területek (Less Favoured Areas) normatív támogatása; mezőgazdasági beruházások támogatása, mezőgazdasági termékek feldolgozásának és értékesítésének támogatása, erdőtelepítési támogatások; vidéki térségek alkalmazkodásának és fejlődésének elősegítése; idős gazdálkodók korai nyugdíjazásának támogatása; fiatal gazdálkodók támogatása, gazdálkodók oktatása, képzése. Arról, hogy ezen lehetőségek közül melyeket támogatják, a tagállamok maguk döntenek, azonban az agrár-környezetvédelmi és tájgazdálkodási támogatások alkalmazása kötelező elem. A közösségi források igénybeviteléhez országos keretprogramot (Országos Vidékfejlesztési Terv) kell alkotni, amelyet tovább kell részletezni térségi programokra, majd projektekre – ezek finanszírozhatók hazai és EU-támogatásokból.

Az elvek, részben a jogi szabályozás és a retorika sajnos tetszetősebb, mint a gyakorlat. Az 1992 óta tartó reform kezdetben csökkentette a termelés nagyságát (pl. a bevetett terület 1992-1995 között 8%-kal csökkent, azonban a trend megszakadt, a gabonatermelés 1996-ban már 15%-kal nőtt). A reform nem tudta megállítani a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának csökkenését és nem állította meg területi koncentrálódást: 1992-ben az Unió lakosságának 6,5%-a foglalkozott mezőgazdasággal, 1995-ben már csak 5,3%-a, ami 205.000 munkahely elvesztését jelenti. A mezőgazdasági szektor jövedelme ugyan 4,5%-kal nőtt, azonban nem változott a támogatások elosztásának aránytalansága: a gazdák 20%-ához jut a támogatások 80%-a, és éppen azok jutnak kevesebb forráshoz, akik relatíve nehezebb körülmények között gazdálkodnak. Az agrár-környezetvédelmi programok (amelyek 1994-95-ben indultak) a kellő politikai elkötelezettség, a program fejlesztésének hiánya és az elégtelen források miatt képtelenek egyelőre ellensúlyozni az intenzív termelés mögött álló stabil pénzügyi erőket. A programok fogadtatása a gazdák részéről a sokszor alacsonyan megállapított prémiumok miatt vegyes. A legnagyobb a részvétel aránya Németországban (a gazdák 25%-a) és Ausztriában (91%, 1996-os adatok). Baljós jel a KAP továbbfejlesztésével kapcsolatban az uniós mezőgazdasági főbiztos

2003. január 22-i előterjesztése az Agrárpolitika reformjának folytatásáról. A javaslat a korábbi előterjesztéshez képest számos szűkítést tartalmaz. Az első pilléres támogatásokból a másodikra átcsoportosítandó források mértéke 20% helyett csak 6% és ez is csak később – 2004 helyett 2006-ban – történne meg. A kifizetések teljesítésének feltételei (azaz azok az agrár-környezetvédelmi szabályok, amiket a gazdáknak teljesíteniük kell azok igénybevételeéhez) a Föld Barátai nevű szervezet szerint elégtelenek a Program céljainak való megfeleléshez, e körből egyes EU-s kötelező környezetvédelmi szabályok is kimaradnak. A javaslat továbbá megszünteti a 300 ezer eurós felső határt a kifizetéseknél, ami azzal a veszéllyel járhat, hogy a nagygazdák e programokból is kiszorítják a kisebbeket. A javaslat lényegében nem változtatna a túlermelést fűtő export-támogatások rendszerén.

Összességében elmondható: annak ellenére, hogy az EU mezőgazdasági politikájában világviszonylatban is előremutató tendenciák kezdődtek meg (a világ másik „mezőgazdasági nagyhatalma”, az Amerikai Egyesült Államok politikájában pl. a többfunkciós mezőgazdaságra való áttérés fel sem merült), a gyakorlati folyamatokat még mindig a nagyüzemi termelésben érdekelt agráripari lobbival dominálja. Az agráripari lobbival jobbra olyan transznacionális cégekből áll, amelyek az intenzív, iparszerű mezőgazdasági termelésben közvetlenül (termelő-, élelmiszeripari cégek stb.) vagy közvetetten (gépgyártás, műtrágya-, növényvédőszer-előállítás, génmódosított szervezeteket előállító cégek stb.) érdekeltek. E hatalmas tőkeerejű cégek mellett szintén érdekeltek a termelési rendben az olajipar és a szintén globalizált pénzügyi szektor. Látható módon egy ilyen környezetben igen nehezen haladhat csak előre az e cégek érdekeivel ellentétes agrárpolitikai reform.

A magyar mezőgazdasági és földbirtokpolitika és következményei

A hazai agrár- és földbirtokpolitika a változtatás szükségét láthatóan nem ismerte fel, továbbra is elkötelezett az iparszerű, nagyüzemi szántóföldi termelés (újra-) felfuttatása mellett. A rendszerváltás okozta sokkot a hazai mezőgazdaság nem heverte ki, súlyos szerkezeti válságban van, amelyet jelez, hogy tíz év alatt a főfoglalkozású mezőgazdasági termelők 85%-a kényszerült az ágazatot elhagyni, jó részükhöz pedig lakhelyét is. A mezőgazdasági termelés 1987-89-hez viszonyítva 2000-ben 66,8%-os volt. Ugyan a piacok orientációjában megtörtént a kényszerű váltás: a keleti országok helyett ma már döntő mértékben az EU-ba exportálunk, azonban a termelési szerkezetben továbbra is domináns a nagyüzemi termelés. A hazai földbirtokok mérete Európában egyedülálló módon koncentrált: 2000-ben az ország 8 millió hektáros termőterületének 60%-át gazdasági szervezetek használták, e terület 80%-át pedig olyan szervezetek használják, amelyek területe meghaladja az 1000 hektárt. 72 db 10.000 ha feletti területű gazdaság használja a hazai termőterület 31%-át. 1991-2000 között az egyéni gazdaságok száma 1,4 millióról 0,96 millióra csökkent. A csökkenés nem e szervezetek

koncentrációjából adódik elsősorban, hanem abból, hogy a termelők kénytelenek voltak abbahagyni a termelést, földjük általában a nagygazdaságokhoz került. Jóllehet, a gazdasági társaságok földtulajdonszerzése a Földtörvény szerint tiltott, e földeket mégis kvázi-tulajdonként használják. Az egyéni gazdálkodók üzemméretei többnyire a megélhetéshez elégtelen méretűek, 90,4%-uk 5 hektár alatti földön gazdálkodik. A kimutatások szerint a 30-100 hektár (a gazdálkodók 4%-a) és a 100-200 hektár közötti (0,26%-uk) egyéni gazdaságok nyereségesek, a társas gazdaságok közül a 100-300 hektár közöttiek. Összehasonlításként érdemes megjegyezni, hogy az EU-ban az átlagos üzemméret 17 ha, a gazdaságok többsége 5 és 100 ha közötti földet használ, uralkodó a családi gazdaság modellje. A nagyüzemi termelés tartós dominanciája a hazai agráriumban egyúttal súlyos környezeti és társadalmi problémákat is okoz, amelyek természetére az Alapvetésben utaltunk.

A privatizáció és a részleges kárpótlás módszerei miatt a korábbi szövetkezeti tagok nem juthattak életképes méretű birtokhoz. A fentiekből is látható, hogy a birtokméretek koncentrálttsága a (nagyüzemi termelésre szakosodott) szövetkezetek megszűnte után sem csökkent. A szövetkezetek tulajdona többségében a korábbi menedzsmenthez került a földjogi szabályozás hiányosságai és az intézményrendszer kaotikus viszonyai miatt. Nem elhanyagolható, hogy az ebben érdekelt érdekcsoportok álltak a legközelebb ahhoz is, hogy a földbirtokpolitikát alakítsák. Annak ellenére, hogy a külföldiek tulajdonszerzését az 1994-es Földtörvény tiltja, 1990 óta „zsebszerződések”-en keresztül mintegy 400 ezer hektár föld került külföldiek (magánszemélyek és cégek) tulajdonába. (Ezekben a magyar állampolgár és a külföldi bérleti szerződést köt, de olyan kitételekkel, amelyek a vevőt lényegében tulajdonosi jogokkal ruházzák fel, illetve a tulajdon várományosává teszik.) Mindeközben az 51 ezer magyar magángazda földalapja alig haladta meg a 200 ezer hektárt. A hazai földárak 10-40-szer alacsonyabbak az EU földárainál.

A hatályos Földtörvény szabályozásai olyannyira „rugalmasak”, hogy a gyakorlatban a földtulajdonszerzésnek nincs felső korlátja és gyakorlatilag a külföldiek kvázi- földtulajdonlása sem szankcionálható. Mindemellett még a végrehajtási intézményrendszer (földnyilvántartás, földhatali ügyintézés stb.) is kialakulatlan, így a gyakorlatban ezekkel az eszközökkel még a jogellenes ügyletek sem felderíthetők, szankcionálhatók. Nem is csoda, hogy 12 éve egyetlen esetben sem indult eljárás.

Az EU-jogharmonizációval párhuzamosan 1996-ban megszületett a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv, a Területfejlesztési és Területrendezési törvény, valamint a Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Programról (NAKP) szóló kormányrendelet (ez 1999-ben). Utóbbi az EU-által meghatározott támogatási lehetőségeket foglalja keretbe az agrár-környezetvédelem területén a fent leírtaknak megfelelően. Az NAKP Magyarország földhasználati zónarendszerén alapul és előrevetíti, hogy az eltérő adottságú területeken gazdálkodók milyen támogatási forrásokhoz juthatnak. A zónarendszer a területek környezeti érzékenysége és agrártermelési adottságai

szerint agrártermelési, kettős (agrártermelési és védelmi), valamint védelmi/környezeti meghatározottságú területeket határoz meg. Az első típusú zónáktól az utóbbiak felé haladva növekszik az első pilléres támogatásokat kiegészítve a második (ökoszociális pillérből) juttatható támogatások nagysága. Az NAKP-ban a részvétel önkéntes, a gazdálkodók szerződést kötnek, amelyben agrár-környezetvédelmi feladatok elvégzését vállalják, melyért cserébe területalapú kifizetéseket kapnak (gyakorlatilag a „tájfenntartási szolgáltatás” ellenértékét). E kifizetési rendszer elindításának természetesen feltétele az NAKP feltöltése a megfelelő forrásokkal az állam részéről, a megfelelő intézményi háttér és a Program ismertsége.

A Programot magas szintű szakmai előkészítettsége ellenére azonban a mezőgazdasági politika lényegében „illegálisba” kényszerítette. A hagyományos, intenzív mezőgazdasági termelés közel 300 milliárdos támogatásával szemben 2002-ben mindössze 2,2 milliárd állt a Program rendelkezésére, amelyet 2003-ban is csak 4,5 milliárdra emeltek. Elhanyagolták a jogszabályi háttér továbbfejlesztését, az intézményi háttér (szakmai szervezetek létrehozása, oktatás) szükséges fejlesztéseit és a Program népszerűsítését (még az elkészült ismertető anyagok sem jutottak el az érintettekhez).

Magyarországon a rendszerváltás során adódó történelmi lehetőséggel nem éltek a döntéshozók, nem hajtották végre azt a földreformot, amely az életképes családi gazdaságok rendszerének kialakításához szükséges lett volna, és továbbra is olyan politikát folytatnak, amely a környezeti, gazdasági és társadalmi szempontból is szakútcát jelentő, nagyüzemi termelésre alapozott iparszerű mezőgazdaság dominanciáját érvényesíti, egyúttal előrevetíti a külföldi óriáscegek fokozott megjelenését Magyarországon.

A csatlakozási szerződés várható hatásai Magyarországon

A nagyüzemi gazdálkodás iránt elkötelezett hazai agrár- és földpolitika a csatlakozási folyamat és a végső tárgyalások során is kitartott ezen irányvonal mellett. A támogatások terén a csatlakozási tárgyalások során a termeléshez, a mennyiségekhez kötött (első pilléres) kifizetések maximalizálására törekedett a tárgyalódelegáció még az agrár-környezetvédelmi, vidékfejlesztési támogatások részleges feláldozása árán is. Minden erőfeszítés ellenére is azonban az EU-ban ma érvényes kompenzációs kifizetések 25 %-át kapják a magyar gazdák a közösségtől az első pilléres kifizetések jogcímén, amit a belépés évében saját kérésünkre kiegészíthetünk saját nemzeti forrásból ezt az értéket 55 %-ra, majd ezen évente 5 %-ot emelhetünk, és így 2006-ban elérhetjük a 65 %-ot. Ha olyan sok nemzeti forrásunk van, akár 6 év alatt is elérhetjük az akkori 100 %-ot (ami feltehetőleg már csak a mai 80% lesz az EU-n belüli támogatási rendszer átstrukturálása következtében). Ehhez a saját nemzeti kiegészítéshez 20%-os mértékben akár a vidékfejlesztési (második pilléres) forrásainkat is felhasználhatjuk, átcsoportosíthatjuk, a fennmaradó 80 %-ra pedig az „agrártermelés költségeit csökkentő” hagyományos agrártámogatások kerete (2003-ban 75 milliárd forint)

biztosíthat fedezetet. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy ha pl. adott búzamennyiséget intenzív módon termelnek meg, ehhez az EU 2004-ben a mai tagállamok (pl. dán) gazdáinak járó támogatás 25%-át rendeli, amelyet hazai forrásból további 30%-kal egészíthetünk ki. Ugyanezen búzamennyiség termelését az agrár-környezetvédelmi programon belül 75%-kal támogatnák, amelyet hazai forrásból 25%-kal támogatva 100%-ra egészíthetnénk ki. Az első pilléres támogatások megszerzésére törekvő stratégia ily módon nemcsak környezetvédelmi, vidékfejlesztési szempontból okoz óriási károkat, de számítások szerint éves szinten mintegy 40 milliárd forintot „spórolt meg” a magyar tárgyalódelegáció az EU-nak a magyar adófizetők terhére. Az így megszerzett pénzek egy része a környezetszennyező, rossz minőségű nagyüzemi termelést támogatja, másik részét pedig arra kell elköltenünk, hogy a túlermelési válsággal küzdő világpiacon e termékeket elhelyezzük. Magyarország esetében a második pilléres támogatások aránya az összes támogatásra vetítve 36%, a 10 csatlakozó ország közül a legalacsonyabb (a „tizek” átlaga 52% e tekintetben).

A megállapodás szerinti első pilléres támogatások és termelési kvóták a jelenlegi szinthez képest nem alacsonyak és a nagyüzemi gabonatermelés és szarvasmarha-tenyésztés felfutását vetítik előre, tekintve, hogy e két ágazatba jut a közvetlen kifizetések 90%-a (a gabonaszektorba 70%, a marhaszektorba 20%). Az agrártámogatások 90%-a így a regisztrált termelők 5%-ához jut majd előzetes számítások szerint. A vidék többi lakójától e stratégia tudatosan megvonja a felemelkedés esélyét.

A földbirtokról szóló egyeztetések végeredményeként kompromisszumos megállapodás jött létre. Külföldiek a csatlakozás dátumától számított 7 évig nem vehetnek Magyarországon földet, amely időszak további 3 évvel meghosszabbítható, ha a magyar és az EU többi tagállamában jellemző földárak között továbbra is jelentős a különbség. (Érdemes megjegyezni, hogy e téren Lengyelország 18 éves moratóriumot ért el.) A kompromisszum áráként azonban a csatlakozás időpontjától el kell törölni azt a korlátozást, hogy Magyarországon a szövetkezetek és gazdasági társaságok nem szerezhettek ma földet. A csatlakozás napjától azok a külföldi állampolgárok, akik visszamenőleg igazolják, hogy 3 éve Magyarországon élnek és mezőgazdasággal foglalkoznak, vásárolhatnak földet. Ez a megállapodás azt vetíti előre, hogy a csatlakozás után közvetlenül megindulhat a ma zsebszerződéseken keresztül külföldiek kvázi-tulajdonát képező földek birtokba vétele, a 7+3 éves moratórium letelte után pedig semmilyen korlát nem állja útját annak, hogy az intenzív mezőgazdaságban érdekelt globális cégek megkezdjék Magyarország európai viszonylatban is kiváló termőföldjeinek felvásárlását, még inkább kiszorítva ezzel a hazai termelőket a mezőgazdaságból.

Következtetések

Annak ellenére, hogy az EU nyíltan felvállalja a többfunkciós mezőgazdaságra való áttérés szükségszerűségét – még, ha a gyakorlatban a reformok vontatottan is haladnak – a magyar agrárpolitika ezt a reformot nem vállalta fel lényegében, sőt

szűkös mozgásterünket a csatlakozás során arra használta ki, hogy a nagyüzemi, iparszerű mezőgazdasági termelést hozza a lehetőségekhez mérten még kedvezőbb helyzetbe. Ugyanakkor a földbirtoklással kapcsolatos mozgásterét sem használta ki, az EU elvárásaira és a mezőgazdaságba történő tőkebevonás szükségességére hivatkozva olyan liberális földpolitikát érvényesített, amely lényegében nem állta útját a nagybirtokok terjeszkedésének, elmulasztotta a Magyarország számára nélkülözhetetlen földreformot, egyúttal szemet húnyt a külföldiek illegális földszerzése felett. Tette ezt annak ellenére, hogy az EU uralkodó üzemi modellje a családi gazdaságé. A csatlakozási dokumentumban szereplő megállapodás a külföldi tulajdonú nagyüzemi termelés további térhódítása számára készíti elő a terepet többek között. Mindezek környezetvédelmi, gazdasági, társadalmi szempontból beláthatatlan következményekkel fenyegetnek.

Ugyanakkor a kedvező irányú változásra is megvan – az elvi – esély, mozgásterünk korántsem annyira szűkös, amint azt a hivatalos kommunikáció gyakran sugallja. Az agrárpolitika terén mindössze annyi a feladat, hogy a szakmai szempontból előkészített és részben már elindított Nemzeti Agrárkörnyezetvédelmi Program folytatásához megfelelő feltételeket kell teremteni. Számítások szerint ehhez a 2003-mas év során 20 milliárd forintba lenne szükség: ez egyszerűen előteremthető, akár a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium költségvetésén belüli átcsoportosítással. Továbbá meg kell indítani a jogszabályi és intézményi háttér további fejlesztését, valamint a Program népszerűsítését is meg kell kezdeni.

A földbirtokpolitika terén a mozgásterünk szűkösebb azonban még van lehetőség az elmaradt földreform végrehajtására. A cél az lenne, hogy a táji és gazdasági adottságoknak megfelelő méretű családi gazdaságok alakuljanak ki, végső soron azokhoz kerüljön a föld, akik megművelik. Ennek eszköze a Földtörvény módosítása, a közigazgatási intézményrendszer megszilárdítása, a jogrend érvényesítésének megteremtése, valamint a családi gazdálkodók földhözjutásának elősegítése a Nemzeti Földalap és támogatások segítségével.

A Földtörvény módosítása során éppen annak eurokonformitását kell elérni, azaz a „nemzeti önvédelem” olyan eszköztárát beépíteni, ami Európában elfogadott. Tudnivaló ugyanis, hogy a jelenlegi 15 tagország közül 10 nem nyitott szabad földpiacot, a földvásárlásnál erős korlátozások érvényesülnek, olyanok, amelyek gyakorlatilag szinte kizárják külföldiek tulajdonszerzését. A magyar szabályozásban is meg kell jeleníteni a kölcsönösség és viszonyosság elvét jogi és gazdasági értelemben: magyarul csak olyan külföldiek vehessenek Magyarországon földet, amelyek országában akár egy magyar állampolgár is vehet földet. Azaz képes teljesíteni mindazokat a kötöttségeket (letelepedettség, mezőgazdasági végzettség, gazdálkodás stb.), amelyeket a jogszabályok előírnak, valamint nem irreális a földárak és a jövedelme közötti különbség. Ez ma korántsem így, azonban még a csatlakozási szerződés aláírása után is lehetséges

van a hazai jogi intézményrendszer olyan irányú módosítására⁷, ami ezt lehetővé teszi. Mindaddig, amíg a családi gazdaságok hazai rendszere nem szilárdult meg (ez a kialakított moratóriumos időszak alatt nem várható a mai szabályozás mellett), a mai liberális földpolitika az ország kiszolgáltatottságát növeli, ezért megengedhetetlen.

⁷ Ennek részleteit Tanka Endre dolgozta ki Megmaradásunk, a föld (Kairosz, 2001.) című könyvében.

VII. Vízgazdálkodás az EU-ban

Az EU csatlakozás és a hazai vízkincs megőrzésének, fenntartó használatának kapcsolata

Ungvári Gábor, Magyar Környezetgazdaságtani Központ (MAKK)

Az EU Víz Keretirányelvének alapjai, céljai

A 2000 őszén elfogadott Víz Keretirányelv (VKI)⁸ fogalmazza meg Magyarország számára azt a keretet, amely a következő évtizedekben, az EU tagjaként, a vizeinket⁹ érintő kérdésekben a kiinduló pontot fogja jelenteni. Várhatóan új szakaszt fog nyitni nem csak a ma szűken vett vízgazdálkodás, hanem a vízhez bármilyen módon kötődő gazdasági és társadalmi tevékenységek területén és rajtuk keresztül a természet állapotára, életlehetőségeire. Ez a feltételezett hatás a VKI átfogó jellegéből adódik, mivel érvényességét a jelenlegi területi és ágazati szervezetek megközelítéséhez képest, azokat keresztbe metszve fogalmazza meg. De ebben rejlik a VKI-vel kapcsolatos fő kockázat, hogy megközelítésének összetettségét e területi és ágazati lobbiszempontról könnyebb obstruálni, mint rajtuk keresztül érvényre juttatni azt. Különösen nagy a veszélye ennek azokban az országokban pl hazánkban, ahol egyszerre vannak még jelen a központosított tervezés reflexei és hiányzik az érintettek (stakeholderek) érdekeit és probléma felvetését megjeleníteni képes civil szerveződés.

A VKI alkalmazása alapvetően a demokratikus jogérvényesítés, a részvétel kikényszerítése és a tájegységek szempontjából, a saját természeti erőforrásainak használatához való jog biztosításának kérdése. A hazánkban, (de ebben nem különbözünk az EU-ban már tag országoktól), a vízhasználat kereteit ezidáig egy központosított tervezési és végrehajtási rend uralta (és uralja a mai napig). Ez a kérdés, a Kárpát medence természeti adottságaiból fakadóan a folyó vizek használata körül csúszosodik ki. Az elmúlt két évszázad meghatározó folyamata, hogy a víz felhasználásának technikai megoldásai egyre koncentráltabb szervezeti formákban öltöttek testet. A felszíni és felszín alatti vizeket egy központi irányítású végrehajtó apparátus alakította a különböző gazdasági és társadalmi igények erőforrásává, amely helyzeténél fogva azokra az igényekre adott így választ (termelési erőforrás, energiahordozó, szállítási pálya), amelyet ez az egyre koncentráltabb hatalmi struktúra fogalmazott meg. Ez a struktúra céljainak

⁸ EU Víz Keretirányelv (Water Framework Directive): Az Európai Parlament és a Tanács 2000. október 23-i 2000/60/EK irányelve az európai közösségi intézkedések kereteinek meghatározásáról a víz politika területén.

⁹ Vízkincs: a víz, mint természeti erőforrás, természet (ökológiai rendszer) fenntartó szűk keresztmetszet, társadalmi és ezen belül gazdasági szükségletek kielégítésének forrása.

megvalósítása során egy cseppet sem volt tekintettel a víz és a vizet biztosító természetes rendszerek kapcsolatára, nem beszélve azon közösségekről, amelyek e természetes rendszereken keresztül biztosították létszükségeiket. Mára Európában egyre nyilvánvalóbbak ennek, az egyre technológia alapúbb vízkezelési gyakorlatnak a negatív hatásai, amelyek így inverz módon (a saját kárunkon) felfedték a víz, az élő vizek, az élő vizekre épülő ökológiai rendszer és a vizek mentén megélhetést kereső közösségek életminősége közötti fundamentális kapcsolatot.

A VKI komplex megközelítésével három területet emel be a vízgazdálkodás tervezési horizontjába, amelyek eddig kevés szerephez jutottak.

1. A vizes élőhelyek, az átmeneti (vizes, pl. ártéri) ökoszisztéma kiemelt fontossága – mint első számú megoldás – a vízbázisok és élővizek védelmében, minőségük javításában. A vonatkozó passzusok érvényesítésének lehetősége biztosít kiemelt fontosságú szerepet e jogszabálynak a környezet és természetvédelem területén, ugyanis az ökológiai hálózatok és a víz kapcsolata a legnagyobb folyók árterétől a legkisebb erek vízellátásában szerepet kapó területekig összekapcsolják az Alföld még meglévő vízrendszer maradványait a Kárpátok még meglévő erdőivel.

2. A víz források és tartalékok használatának „tőke” jellegű szabályozása, a különböző vízhasználati módok egységes rendszer szerinti árazása. Azaz érvényesíteni kell a víz használója felé az általa elhasznált erőforrás fenntartható biztosításának költségét (a „használó fizet”-elv). A költségek között meg kell jeleníteni a vízhasználat pénzügyi (pl. infrastruktúrahasznaát), környezeti (pl. vízszennyezés külső, azaz externális) és erőforrás-költségeit (utóbbi a vízkinés, mint közösségi erőforrás értéke). Ez a törekvés egyrészt a nagyfogyasztó ágazatok burkolt támogatásának és a vízkinés emiatt bekövetkező pazarlásának a különválasztását célozza, másrészt az alkalmazkodás lehetőségét teremti meg az egyes régiók adottságaihoz jobban alkalmazkodó alternatív – vízhasználati és vízbázis megtartási – módok számára. A vízhasználat valós költségét jelenleg nem fizetik meg a használók, a valós költségek ismerete és a vízminőségi előírások megtartása alapvető elosztási kérdéseket vetnek fel.

3. A szubszidiaritás érvényesítése – a helyi közösségek részvételének biztosítása a természeti környezetüket alkotó vizes ökológiai rendszerek életfeltételeit, és a helyi gazdálkodást befolyásoló vízgyűjtő gazdálkodási tervek kialakításában, a probléma felvetések kezdeti stádiumától a megvalósítás részleteiig. A jogszabály ezen elemei kulcsszerepet játszanak a tekintetben, hogy azok a közösségek, amelyeknek még birtokában vannak vízhez kapcsolódó természeti erőforrások vagy (fizikai) lehetőségük lenne azok újjáélesztésére, ki tudják-e kényszeríteni azt a jogukat, hogy azonos finanszírozási feltételek mellett legyen lehetőségük dönteni arról, hogy saját szükségleteik kielégítése érdekében ezeket a helyben hozzáférhető és fenntartható forrásokat akarják-e felhasználni és gazdagítani vagy külső szereplők (technikai vagy természeti) erőforrásait akarják-e megvenni.

Elérhetőek-e ezek a célok?

A Víz Keretirányelv az EU-ban is új keret. Újra kell gondolni, újjá kell szervezni a vízfelhasználás intézményi és szabályozási kereteit. Hazánk sok részterületen előrébb járt a vízgazdálkodás szervezeti rendszerének kialakításában, mint Európa többi része, ez sok tekintetben előny lehet, azonban fundamentális különbségek és elmaradások is vannak pont az említett három terület integrálásával kapcsolatban.

A megfelelési késztetés és a szakmai „büszkeség”, „gög” tekintetében komoly veszélyt jelent, hogy egyes szóhasználati egyezések okán az egész folyamat megpróbálják megspórolni, letudni, a jelen magyar gyakorlatot e szóhasználatok mentén megfelelőnek tekinteni. Ezt a veszélyt a tervezési folyamatok legelejétől kezdve figyelembe kell venni. Nem a vízügy, hanem a teljes magyar tervezési kultúra, a tervezést végző intézményrendszer az, amely nem tudja / nem érdekelt a szubszidiaritás elvének érvényesítésében. A helyi döntési jogkörök nem érnek semmit, ha a helyi közösségek képviselői nincsenek egy-egy tájegység szintjén tisztában a szükségleteikkel és azzal, hogy a térségük, milyen társadalmi-ökológiai erőforrásokkal rendelkezik e szükségletek kielégítéséhez. (Azaz: melyek egy tájegység sajátos társadalmi-ökológiai érdekei?)

A Víz Keretirányelvben megfogalmazott hosszú távú célok megvalósításának lehetőségét paradox módon hazánkban a csatlakozási folyamat szűkíti be. A vízkincsünk megőrzése szorosan összefügg a vizet biztosító természetes környezet állapotával. Ezt az állapotot fenntartható módon javítani nem lehet a természet saját megújuló képességénél gyorsabb ütemben.

Ezt a folyamatot mégis gyorsítják és erősítik a csatlakozási kritériumok eléréséhez korlátos ideig rendelkezésre álló pályázati lehetőségek, melyek ráadásul indokolatlanul preferálnak egyes megoldásokat és méreteket. A különböző paraméterek elérésére megszabott határidők pedig gyakorlatilag csökkentik minimálisra annak az esélyét, hogy a különböző ágazati logikákban tált célok mögött feltárhatóak legyenek a valós igények. Ami végképp nem fér bele a megfelelés feszített tempójába az az összefüggések feltárása és annak megválaszolása, hogy saját, (környezeti indikátorokban megfogalmazott) életminőségünk javításához vajon saját erőforrásaink elegendőek lennének-e, ha teret adunk a természeti törvényszerűségekhez való alkalmazkodásnak ott, ahol erre megvan még az ökológiai potenciál. Az idő (az alkalmazkodás) lerövidítésének ára a természeti erőforrásokra alapozás helyett technológiaintenzív megoldások alkalmazása felé fordulás. Ezt az árat együtt, de különböző mértékben fizetjük meg.

Az egyes, kisebb tájegységek természeti erőforrásainak megőrzésében megnyilvánuló lokális érdekek érvényre juttatása nélkül, a Kárpát medence szintjén megfogalmazható érdekeinket sem tudjuk felismerni, és képviselni az EU kereteiben megvalósuló transznacionális ágazati érdekekkel szemben. Hazánk elhelyezkedése okán vízkészleteink a folyó (átfolyó) vizekhez kapcsolódnak, így

elsősorban legnagyobb folyóink mentén meglévő és előrejelezhető konfliktusokra érdemes koncentrálni.

Érintettek

Az elosztási hatások azonosításának kulcsterülete a víz és víz éltette ökológiai rendszerekből nyerhető természeti erőforrások feletti rendelkezés megosztása a különböző társadalmi csoportok között. Konfliktus azok között áll fenn, akik csak technikai eszközök közbeiktatásával képesek a (vízes) természeti rendszerek szolgáltatásait igénybe venni (vagy magas technológiatartalmú rendszerek működtetésével, az ökológiai szolgáltatásokat kiváltják, pl. víztisztítás) szemben azokkal, akik ezen ökológiai szolgáltatásokat közvetlenül képesek lennének hasznosítani, illetve saját tájegységük ökológiai szolgáltatásaira alapozva lennének képesek azokat mások számára biztosítani. Ez a határvonal egyrészt az urbanizált és iparszerű tájhasználatot (ez utóbbi mezőgazdasági is lehet) megvalósító térségek és az extenzív tájhasználatú térségek között húzódik, másrészt a nagy és kis fogyasztók között. Továbbá önálló elemként jelenik meg a vízügyi ágazat, amelynek gazdasági érdeke, hogy a vízfelhasználás biztosítása nagyméretű és technológiaintenzív fejlesztési megoldásokkal valósuljon meg.

A VKI által érintett legfontosabb témák

Víz és szennyvíz szolgáltatás.

A víziközmű szektor ma még a rendszerváltás nyomán bekövetkezett átalakulás feltételeihez alkalmazkodik. A jogi környezet következetlenségei sokat rontottak annak esélyén, hogy egy átlátható, egységes elvek mentén felépülő rendszer jöjjön létre, amely hatékonyan és indokolatlan különbségek nélkül biztosítaná a szolgáltatáscsoportot a lakosság és a piaci szereplők felé. A jelenlegi helyzet alapvető jellemzője a szétaprózottság, a szolgáltatások igen eltérő díjazása, és az üzemeltetés biztonságát nem garantáló tarifa rendszerek alkalmazása. A korábbi regionális felépítésű rendszert az átlagosnál kisebb üzemeltetési költséggel rendelkező (jellemzően városok) települések kiválása bontotta le. Az egy térségen belüli kiegyenlítés elve áldozatul esett a rövidtávon realizálható előnyök kiaknázásának. A szolgáltatások felügyeletének és megszervezésének feladata az önkormányzatokon nyugszik, az ő kezükben van a szolgáltatások ármegállapításának joga is. Ez a felállás a közműveket felügyelő településeken hiányzó szakmai (műszaki és közgazdasági) tudás nélkül nem tud kellő ellensúlyt képezni a monopol helyzetben lévő szolgáltatóval szemben.

A költségeket fedező árak kialakításában rejlő politikai kockázatok miatt nem alkalmazzák a fenntartható működést szolgáló díjakat. A fejlesztésnek ezért a legkevesbé fájdalmas módja az állami és ma már csatlakozási támogatások megszerzése, valamint a privatizáció (koncessziók és különböző üzemeltetési formában, de folyamatában ezzel a tartalommal). A legnagyobb településeinken ez a folyamat zajlott le. A kritériumok teljesítését célzó, a csatlakozással hozzáférhető

támogatások (ISPA elsősorban) a nagy projekteket részesíti előnyben. Az állami forrásokat egyre nagyobb mértékben kötik le az EU-s programok hazai önrészenek biztosításával. Ez a logika nagyméretű rendszerek működtetőinek kedvez, előnyös feltételeket teremtve távolabbi térségek bekapcsolására.

Mindez egyenlőtlen feltételeket állít azon települések elé, amelyek saját hatáskörükben (területhasználati alkalmazkodással, helyi-munka intenzív módszerekkel, ökológiai erőforrásokra alapozva) akarnák kielégíteni szükségleteiket. Rendszerint ezek azok a települések, amelyek méretük és az alacsony helyi jövedelemképződés miatt hosszú távon rosszul járnak azzal, hogy egy újabb magas költségű szolgáltatást terheltek erre a bázisra, ráadásul úgy, hogy az kivonja ezt a pénzmennyiséget a helyi körforgásból. Így a technológiai megoldások között differenciáló támogatási rendszer az ellenérdekelt tervezési környezetben a hátrányos helyzet konzerválásához, a természeti erőforrások leértékelődéséhez vezet.

A fejlesztés nagyságrendje, amelynek újraelosztási hatásait szabja meg a fenti helyzet¹⁰:

Az ivóvízzel kapcsolatos előírások közül a minőség javítása az elsődleges feladat, mivel a vízszolgáltatás lefedettsége teljeskörűnek mondható. A 2009-ig teljesítendő minőségi kritériumoknak nem megfelelő a szolgáltatás közel 900 településen, az érintett lakosság 2 és háromnegyed millió fő. A leginkább érintett területek Békés, Csongrád és Hajdú-bihar megye, de jellemzően a Dél- és Észak-Alföldi régiói található ebben a körben. Meg kell azonban jegyezni, hogy a 2009-es határidőig megoldandó vízminőségi problémákon túl további 1 millió hatszázezer fő által lakott terület érintett egyéb vízminőségi problémákkal. Ez összesen mintegy 4 és fél millió főt érint. A 2009-ig terjedő időszakban az Ivóvízminőség javító program tervezett költsége 110 milliárd Ft.

A szennyvíz gyűjtés, tisztítás kezelés területén lényegesen rosszabb a helyzet. A hálózat kiépítettsége messze elmarad az ivóvíz hálózatétól. A megfelelési kritériumok a 2000 lakosnál nagyobb terheléssel rendelkező települések esetében írják elő a szennyvíz központi kezelését, ennél kisebb településeken csatornapótló megoldások kialakítását kell megvalósítani. A két program tervezett költsége 970 illetve 210 milliárd Ft a 2003 és 2015 közötti időszakban.

Folyóvizeink

A Víz Keretirányelv legfontosabb terepe számunkra a folyóvizek használatának ökológiai korlátok közé szorítása. Ezt egyrészt a saját folyóhasználatunk keretei között kell tudni érvényesíteni, másrészt a felvízi országokkal szemben.

A XIX. századi folyószabályozásokat elindító társadalmi igények jelentősen megváltoztak. A cél az árvízvédelem, a hajózás majd az energiatermelés megvalósítása volt. A munkálatok ennek a hármas célnak a megvalósítása

¹⁰ Koskovics-Rákosi: Az önkormányzati környezetvédelmi közszolgáltatásokat érintő európai uniós szabályozások megvalósításának feltételei. BKAÉ – KTI 12. 2002 október.

érdekében folytak és ezen a logikán alapulva folynak ma is. Az árvízi biztonság továbbra is kulcskérdés azonban jelen helyzetünkben mind a hajózás, mind az energiatermelés, mint elsődleges prioritás felülvizsgálandó.

Lényegesen fontosabbá vált a korábbi mederrendezések negatív hatásainak felszámolása a partmenti természetes területek rehabilitálása. Ennek nem „csak” természetvédelmi okai vannak. A természet jó karban tartása és javítása csak alapfeltétele a Víz Keretirányelvben is megfogalmazott céloknak. Ezek a célok a jelen társadalmi és ezen belül gazdasági igényeinek a kielégítését szolgálják. Azonban fennáll egy alapvető konfliktus a korábbi és a jelenben megfogalmazódó igények között a folyó vízének megosztása főmeder és a korábban levágott mellékágai között. Ezt a konfliktust a folyók bevágódása a partmenti területek relatív kiemelkedése teszi különösen éles konfliktussá. Az új igények a víz szétterítését, visszatartását igénylik, a kereskedelmi hajózás (és az energiatermelés) a meglévő vízmennyiség koncentrációját a főmederben.

Noha általában az energiatermelést szokták fő problémaként feszegetni, ma a folyami fuvarozás a különböző folyóhasználatok azon eleme, amelyik a legnagyobb konfliktust okozza. A víziút fejlesztése csak a többi funkció rovására tehető meg. A meder fuvarozási feltételeinek javítása nagyobb mennyiségek együtt szállítását teszi lehetővé, azonban intenzívebbé teszi a meder berágódását, a parti területek kiszáradását. A fuvarozás kérdése, újra és újra felmerül a Tisza esetében is teljesen indokolatlanul, de ez a probléma elsősorban a Duna esetében lesz súlyos. A Duna hazánkban sokkal kevésbé kiépített folyó, mint az elsőrendűen szállítási célra formált folyók, ezért ökológiai tartalékai is sokkal nagyobbak. A hagyományos szállítási funkció bővítése ezt veszélyezteti. Jelenleg hazánk, de más Duna menti ország sem felel meg az általa vállalt víziút kiépítettségi paramétereknek. Ezek érdemi felülvizsgálata a rendszerváltás óta még nem történt meg, komoly veszélyt jelent, hogy a csatlakozás kapcsán a szerződésekben foglalt mértékek kiépítésére elsősorban uniós igény lesz, főleg a jelenlegi tagok irányából.

Ma a magyar gazdaságnak nem érdeke, hogy a közlekedési infrastruktúra fejlesztésére rendelkezésre álló forrásait ne a vasút fejlesztésére fordítsal. Ennek a magyar gazdaság szerkezetéből, a külpiacok jellegéből, elhelyezkedéséből és a fuvarozási módok eltérő ütemezhetőségéből fakadó okai vannak. A folyami fuvarozásnak elsősorban a tranzit szempontjából van jelentősége. A Transzeurópai közlekedési folyosók egyik iránya a Duna vonala. Nem mindegy azonban számunkra, hogy az erre irányuló forgalom milyen módon érkezik és a folyami fuvarozás növekvő kapacitás igényeinek megvalósításából milyen költségei és elvesztő lehetőségei származnak a folyó természetesebb állapotára építő közösségeknek.

¹¹ Ungvári: A belvízi fuvarozás piaci feltételeinek alakulása a magyar gazdaság szerkezetében. MaKK, 1999

VIII. Természetvédelem és az Unió:

Magyarország EU-csatlakozásának lehetséges természetvédelmi következményei

Takács-Sánta András, biológus, ELTE, Végegylet

Hazánkban az élővilág gazdagabb, mint az Európai Unió legtöbb tagországában. A csatlakozás következtében egyfelől meg is növekedhetnek a természeti gazdagság megőrzésének lehetőségei, másfelől viszont komoly esély van arra is, hogy a természetvédelem a csatlakozás veszteségévé váljék. Az alábbiakban Magyarország EU-csatlakozásának lehetséges természetvédelmi következményei közül a négy legfontosabbnak tűnőt tekintjük át.

A földhasználat változása a művelt területek nagyságának csökkenése következtében¹²

Magyarország EU-csatlakozásának legkomolyabb természetvédelmi következménye az volna, hogy mintegy 1,5 millió hektárnyi területen (az intenzíven művelt területek mintegy harmadán, az ország területének csaknem hatodán) minden bizonnyal fel kellene hagyni az intenzív műveléssel. E területek nagyjából harmadán az intenzív mezőgazdasági művelést extenzívvel lenne érdemes felváltani, míg a fennmaradó 1 millió hektáron természetközeli élőlénytársulások kialakulását kellene elősegíteni. Mindezek következtében remény van arra, hogy az intenzív művelésből kikerülő, manapság rendkívül fajszegény területeken növekedjen az élőlények sokfélesége. Mivel a műtrágyák és a növényvédő szerek a vizek révén távolabbi területekre is eljutnak, az intenzív művelés megszűnése nem csupán helyben javítana a természet állapotán.

Mely területeken kellene leginkább feladni az intenzív művelést?

Hullámtéri szántók. Folyóink hullámtereinek szántóföldi művelése felettébb problematikus. Az áradások során a folyók tápanyagokban gazdag iszapot terítenek szét, ami nemcsak a termesztett növényeknek kedvez, hanem a gyomoknak is. Az ellenük alkalmazott gyomirtó szerek óhatatlanul a folyók vizébe kerülnek, és egyrészt károsítják azok élővilágát, másrészt a vízzel távolabbi hullámterekre is eljuthatnak, ott okozva károkat. A hullámtéri szántók viszonylag kis területet (mintegy 50 ezer hektárt) foglalnak el, így lehetséges teljes megszüntetésük. Helyükön a mára már vészes mértékben megfogyatkozott, fajokban gazdag ártéri ligeterdő társulások kialakulását, illetve telepítését kellene elősegíteni. A helyzetet

¹² Ez az alfejezet döntő részben az alábbi kiadvány alapján készült: Haraszthy L. 1999. Természeti értékeink megőrzésének lehetőségei az Európai Unióban. WWF-füzetek 14.

nehezíti, hogy a hullámtéri szántók jelentős része magántulajdon, így a gazdálkodók megfelelő kárpótlását mindenképpen biztosítani kell.

Domb- és hegyvidéki szántók. E területek különösen veszélyeztetettek a szél és a víz lehordó munkájával (erózió) szemben, művelésük ezért hosszú távon általában nem kifizetődő. Művelésből való kivonásuk természetvédelmi szempontból már csak azért is hasznos, mert gyakorta természetközeli erdők tözsomszedságában helyezkednek el, és eredetileg is erdős területek voltak. Éppen ezért beerdősülésük (illetve erdősítésük) könnyen lehetséges volna, ráadásul fajokban gazdag, természetközeli erdőket nyerhetnénk. Meg kell fontolni azonban azt is, hogy az önellátásra, illetve a helybeli igények kielégítésére irányuló mezőgazdaságot nem volna célszerű felszámolni e területeken sem. Ellenben kívánatos volna, ha mindez kizárólag környezetbarát, a tájba illeszkedő extenzív művelést jelentene, és az eróziós károkat különféle technikákkal mérsékelnék.

Szántók védett területeken. Számos védett területünkön belül találhatók szántók. Ezek nagy részének megszüntetése kívánatos volna. Kivételt képeznek azok az esetek, amikor bizonyos természeti értékek fennmaradásának előfeltétele a szántóterületek megléte. (Például egyes szántók szolgálnak élőhelyül a foglyok és a fürjek, illetve dürgőhelyül¹³ a tűzokok számára). Ezeket az extenzív művelésű szántókat semmiképpen sem célszerű megszüntetni. Továbbá ebben az esetben sem volna kívánatos a helyi lakosság önellátását szolgáló (környezetkímélő) gazdálkodás lehetetlenné tétele.

Mely területeken nem szabad feladni az extenzív gazdálkodást természetvédelmi okokból?

Ahogy már a legutóbbi példa is előrevetítette, feltétlenül törekedni kellene arra, hogy a csatlakozás következtében ne szűnhessen meg az extenzív művelés olyan területeken, amelyekben éppen a mezőgazdasági tevékenységek biztosítják az élőlények sokféleségének fennmaradását.

Hegyi kaszálórétek. Szinte minden hegységünkben található ilyen rétek, amelyek egy-egy erdőterület kiirtása nyomán jöttek létre. Beerdősülésüket rendszeres kaszálással illetve legeltetéssel akadályozzák meg. E rétek számos ritka növény- és állatfajnak adnak otthont, amelyek a beerdősülés nyomán nem találnának maguknak élőhelyet, hiszen újabb erdei rétek spontán kialakulását megakadályozza az erdőtulajdonosok felújítási kötelezettsége.

Hullámtéri legelők, kaszálók. Folyóink hullámtereinek élővilága csak úgy őrizhető meg, ha az erdők mellett füves területek is megmaradnak e térségekben. Éppen ezért hullámtereink egy részének beerdősülését legeltetéssel vagy kaszálással feltétlenül érdemes megakadályozni.

Alföldi legelők, kaszálók. Mivel az Alföld nagy részén a folyószabályozások miatt megváltozott vízviszonyok miatt nincs lehetőség az újraerdősülésre,

¹³ Egyes madárfajok párzásának helyét nevezik így.

legfeljebb faültetvények létesíthetők (l. még alább). Ezek fajgazdagsága azonban jóval kisebb, mint a legelőké, kaszálóké. Utóbbiak nagyjából fele természetvédelmi szempontból igen értékes terület, így megőrzésük mindenképpen célszerű volna.

Mi legyen a művelés alól kikerülő területek sorsa?

Erdők illetve faültetvények telepítése. Ma Magyarországon az erdők és a faültetvények együttesen az ország területének mintegy 19%-át foglalják el. Noha a köztudatban általában összekeveredik a két fogalom, az erdők és a faültetvények alapvetően különböznek egymástól, és újabban az ingatlan-nyilvántartás is külön kategóriába sorolja őket. Elsősorban fajgazdagságuk tekintetében térnek el: a faültetvényekről hiányoznak az erdőkre jellemző elegyfák (az uralkodó fafaj mellett jelenlevő fafajok) és cserjék, aljnövényzetük és állatviláguk fajokban roppant szegény. Éppen ezért a fás területek növelése elsősorban erdőtelepítést kell jelentsen, faültetvények létesítését csak ott szabad engedélyezni, ahol semmi esély sincs erdő telepítésére. Ilyen területek elsősorban ott találhatók, ahol a talajvíz szintje olyan mélyre süllyedt (ez leginkább a Duna-Tisza közén igaz), ami megakadályozza őshonos erdőalkotó fafajok telepítését.

Az erdőtelepítést mindenképpen úgy kellene végezni, hogy az uralkodó fafajokon kívül az elegyfák is helyet kaphassanak az új erdőkben. Fontos továbbá, hogy az erdőtelepítéseket, helyből vagy a régióból származó csemetékkel kell megvalósítani, hiszen genetikailag ezek alkalmazkodtak leginkább a helyi viszonyokhoz. Nem érdemes erdőket vagy faültetvényeket telepíteni olyan területekre, ahol azok megváltoztatnák a táj mai vonzó képét (pl. Hortobágy). Örömdetes volna, ha erdők (és faültetvények) telepítése menne végbe a művelésből kikerülő mintegy egymillió hektár nagyobb részén, legalább 5-600 ezer hektáron, minek következtében az ország területének immár 23-24%-át foglalnák el. Az új erdők és faültetvények révén legértékesebb erdeink kímélésére is nagyobb lehetőség nyílna.

Füves területek létrehozása. E területek létesítésének célja nem csupán a legeltetés elősegítése lehet, hanem – legalábbis átmenetileg – célszerű azokon az intenzív művelésből kivont földeken is gyepeket létrehozni, ahol gyomtársulások foglalják el a szántók helyét; illetve ahol jelentős az eróziós veszély, és a növényborítottság növelése ezt csökkentené. Akár több százezer hektáron is létesülhetnének új füves területek.

Folyók hullámrterének kiszélesítése. Folyóink (különösen a Tisza) vízgyűjtő területein a közelmúltban nagy erdőterületeket irtottak ki, növekedett a csatornázás mértéke, és nagy területeket betonoztak le. Mindezek következtében a csapadék a korábbinál gyorsabban kerül a folyókba, a közelmúlt súlyos árvizei jelentős részben ennek köszönhetőek. Eddig csupán a gátak – rendkívül költséges – magasztásával védekeztünk ellenük, noha a hullámrter kiszélesítése olcsóbb és hasonlóan hatékony megoldás volna. Erre természetesen csak ott van lehetőség, ahol a települések illetve a különböző infrastrukturális létesítmények még kellően messze esnek a jelenlegi gáaktól.

Egykori mocsarak, lápok újjáélesztése. Lehetőség nyílik az egykoron az ország hatalmas területeit borító, rengeteg élőlénynek otthont adó lápok, mocsarak életre keltésére is. Ezek a területek halászatra és vadászatra is különösen alkalmasak lennének.

Halastavak létesítése. A halastavak gazdag élővilágnak adhatnak otthont. Létesítésük azonban csak olyan területeken indokolt, ahol a víz alá kerüléssel nem semmisülnek meg jelentős természeti értékek.

Édesvizeink tisztulása, az eutrofizáció mértékének csökkenése

Az Európai Unió a szennyvíztisztítás mértékére a mai magyar normáknál szigorúbb előírásokat szab meg tagállamai részére. Ennek következtében a csatlakozással csökkenne a vizeinkbe jutó szennyező anyagok mennyisége. Különösen fontos lenne a vizek tápanyagokban (főleg foszforban és nitrogénben) való feldúsulásának (eutrofizáció) csökkentése, miáltal folyóink és különösen tavaink élővilága fajokban gazdagabbá válhatna.

Vérmes reményeket azonban nem táplálhatunk, hiszen felszíni vizeink mintegy 95%-a határainkról túlról – ráadásul nem EU-országokból – érkezik hozzánk, így az „importált” szennyeződések nem tudjuk megelőzni az EU-csatlakozással.

Nem túl örömdetes fejlemény, hogy a csatlakozási tárgyalások pillanatnyi állása szerint Magyarország 2015. december 31-ig (a 15 ezer főnél nagyobb településeken 2010 végéig) felmentést kap a települési szennyvíztisztításról szóló uniós irányelv teljesítése alól. (Jellemző, hogy az EU valószínűleg azért fogadta el minden gond nélkül e hosszú időre szóló mentességi kérelmünket, mert az elégtelen szennyvíztisztítás nem növeli számottevően a magyar gazdaság versenyképességét, vagyis nem igazán rontja az EU-tagországok versenypozícióit.)

Élőhelyek megszűnése és feldarabolódása új utak építése nyomán

Az Európai Unióban alapkövetelmény az áruk szabad áramlása. Ehhez természetesen jó minőségű utakra van szükség. Bizonyos, hogy a csatlakozás érdekében (illetve következtében) hazánk is kénytelen lesz új közutakat, főként autópályákat építeni.

Mindez természetvédelmi szempontból több okból sem kívánatos. Egyrészt az utak (és a hozzájuk kapcsolódó infrastruktúra) létesítése gazdag élővilággal rendelkező területek lebetonozásához vezethet. Másrészt az utak kettévágthatják számos élőlény élőhelyét, áthatolhatatlan akadályt képezve sokuk számára, miáltal populációjuk két (vagy több) kisebb populációra eshet szét. Ezáltal növekszik kihalásuk veszélye, mivel a kisebb populációk számos okból (pl. a beltenyésztéses leromlás növekedése miatt) sérülékenyebbek a nagyobbaknál. Harmadrészt a járművek rengeteg élőlény halálát okozzák. Negyedrészt a közlekedésből eredő

levegőszennyezés mindenképpen káros hatással van az – elsősorban az utak környékén található – élővilágra.

A természetvédelmi szabályozás esetleges gyengülése

Az Európai Unió legtöbb országában a természetes élőlénytársulásokat már a magyarországinál nagyobb mértékben átalakították. Ennek is köszönhető, hogy az Európai Unió természetvédelmi normái (amelyek elsősorban két irányelvre, a madarak illetve az élőhelyek védelméről szólókra épülnek) gyengébbek a hazaiaknál. Például az EU a tagországoktól területük jóval kisebb hányadának védetté nyilvánítását várja el, mint amennyi jelenleg Magyarországon védett, és még kevesebbet annál, mint ami hazánkban védelemre érdemes volna. Hasonlóan, jó néhány nálunk védett faj az EU-ban nem élvez oltalmat (sokszor azért, mert ott meg sem található), ám az Unió nem szívesen vesz már fel újabb fajokat a védendő listájára. Az efféle veszélyek miatt Magyarországnak mindenképpen el kellene érnie a csatlakozási tárgyalások során, hogy az uniós természetvédelmi normákat igazítsák a hazaiakhoz, nem pedig fordítva! Ellenkező esetben számos természeti értékünk komoly veszélybe kerülne.

Következtetések

Megéri-e a csatlakozás természetvédelmi szempontból? Erre a kérdésre sajnos nem adható egyértelmű válasz. A fentiekből kitűnik, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozásunk természetvédelmi szempontból komoly előnyökkel (intenzíven művelt területek „visszaadása a természetnek”, élővizeink tisztulása és fajgazdagabbá válása) és komoly hátrányokkal (élőhelyek megszűnése és feldarabolódása, a természetvédelmi szabályozás gyengülése) is járhat. Egy valami azonban biztos: csodákban reménykednünk nagy botorság volna, a csatlakozás nem fogja megoldani a hazai természetvédelem megannyi problémáját. Be kell látnunk, hogy az Európai Unió elsősorban gazdasági közösség, fő célja az egységes belső piac megteremtése és működtetése, a környezet- és természetvédelem legfeljebb másodlagos (de inkább csak húszadlagos) jelentőséggel bír. Különösen aggasztó, hogy az Európai Unió legtöbb tagországában még a magyarországinál gyengébb természetvédelmi jogszabályok alkalmazása sem megfelelő. A két természetvédelmi irányelv betartatásához nem fűződnek megfelelő szankciók, megkerülésükre rengeteg kiskaput lehet találni (például munkahelyteremtés vagy elmaradott területek fejlesztése jelszóval el lehet tekinteni tőlük).

Nyilvánvalóan az Európai Unióban a természetvédelmet nem kizárólag az azzal közvetlenül foglalkozó jogszabályok határozzák meg, hanem a különböző ágazati politikák is, azonban ezen a téren sem számíthatunk sok jóra. Az EU gazdasága a növekedés kényszerének van alárendelve, ami még akkor is valószínűleg fokozza a természetpusztítás mértékét, ha közben egyre nagyobb teret nyernek a környezetkímélő technológiák. Az EU leggazdagabb országai a természetpusztításnak (például az erdők irtásának vagy a veszélyes hulladék lerakásának) a szegényebb országokba történő áthelyezésével küszöbölik ki e

károk jelentős részét, hazánknak viszont szerényebbek a lehetőségei ezen a téren. (Nem is beszélve arról, hogy mind globális környezetvédelmi, mind pedig etikai szempontból kifogásolható ez az eljárás).

Az Unió egységes belső piacának működtetése fejlett infrastruktúrát igényel, az ehhez szükséges beruházások (pl. útépitések) jelentős természetkárosításokkal járnak. Ugyanakkor az egységes piac igénye az egységes környezetvédelmi szabályozás szükségességét is maga után vonja. E viszonylag szigorú szabályok átvétele (pl. vizeink tisztulása révén) természetvédelmi szempontból is előnyös lehet hazánk számára.

Joggal tarthatunk attól, hogy a minél gyorsabb csatlakozásra való törekvés miatt természetvédelmi érdekeinket nem képviseljük elég erőteljesen a csatlakozási tárgyalások során, s így uniós tagságunk természetvédelmi szempontból visszalépést jelent majd számunkra. Ez az, amit – többek között a társadalmi szervezetek nyomásgyakorlásának segítségével – mindenféleképpen el kellene kerülnünk.

IX. Lobbytevékenység az Unióban:

Az üzleti érdekcsoportok szerepe az EU politikájának alakításában¹⁴

Móra Veronika, ETK

Az Európai Bizottság egyes Főosztályain dolgozó tízegynéhány-ezer „eurokrata” mellett további tízezer hivatásos kijáró, azaz lobbyista dolgozik Brüsszelben, az Unió székhelyén. Túlnyomó többségük ipari, nagyvállalati, üzleti érdekeket képvisel, legfeljebb kéttucatnyi lehet közülük a környezetvédő vagy szakszervezeti megbízott. Mintegy kétszáz nemzetekfeletti – köztük som amerikai és japán érdekeltségű – nagyvállalat tart fenn itt „kormányzati kapcsolatok” irodát, akiknek munkáját további ötszáz tanácsadó és PR cég erősíti.

A szürke eminenciás: az ERT története és tevékenysége

Nyilván nem lenne ekkora az érdeklődés Brüsszel iránt, ha a vállalatok nem találnák meg számításaikat az EU intézményeinél. Az Unió szövevényes felépítése ugyancsak kedvez a lobbyzásnak: noha az elmúlt évtizedben fokozatosan erősödött az alapvető intézmények közötti hatalommegosztás és nőtt az (egyedülként) választott képviselőkől álló Európa Parlament hatásköre, a legfontosabb döntések jó része érdemben továbbra is zárt ajtók mögött, ilyen-olyan albizottságok ülésein dől el.

Az európai üzleti életet képviselő szervezetek között a legjelentősebb a Gyáripárosok Európai Szövetsége, az ERT (European Round Table of Industrialists) amelyet 1983-ban 17 vezető európai nagyvállalat igazgatója alapított. A testület mára 45 főre bővült, tagjai sorában többek között olyan cégek vezetői találhatók mint a Bayer, a British Petroleum, a DaimlerChrysler, a Fiat, a Nestlé, a Nokia, a Philips, a Renault, a Shell, a Siemens és az Unilever. (E cégek összesített éves forgalma 800 milliárd euróra rúg, világszerte 4 millió embert alkalmaznak.) Az ERT azonban nem magukat a cégeket tömöríti, a tagság személyre szóló, és kizárólag meghívás alapján lehetséges.

Az ERT létrehozásával a vállalatvezetők új életet kívántak lehelni a nyolcvanas évek elején kátyúba jutott európai integrációs folyamatba; úgy tűnt, hogy az akkor még Európai Gazdasági Közösségnek hívott szervezet képtelen megbirkózni az

¹⁴ Balanyá, B. –Doherty, A. – Hoedemann, O. - Ma'anit, A. – Wesselius, E.: Europe Inc. Regional Global Restructuring and the Rise of Corporate Power, Pluto Press, London 2000 könyv és az ERT honlapja (www.ert.be) alapján. A Magyar EU Bővítési Üzleti Tanács: Magyarország az EU-csatlakozás folyamatában c. jelentése innen letölthető – www.ert.be/pdf/HEBC2002.pdf)

évtizedes gazdasági visszaesés következményeivel, a magas inflációval, a munkanélküliséggel és a csökkenő növekedéssel.

Az ERT nem olyan klasszikus lobbyszervezet, amelyik bizonyos készülő szabályozás paragrafusainak megváltoztatását próbálja kijárni a döntéshozóknál – ennél sokkal nagyratörőbb célokat tűzött maga elé: magának az európai egyesítési folyamatnak a stratégiai befolyásolását és az ipar érdekei szerinti alakítását. 1985-ben Wise Dekker, az ERT akkori elnöke közzétette az *Europe 1990: An Agenda for Action* (Európa 1990-ben: Egy akcióterv) című javaslatát, amelyben az európai integráció mélyreható erősítése és felgyorsítása mellett tette le a garast. Maga az Európai Bizottság is ebbe az irányba kívánt előrelépni, de távolról sem olyan nagyívű tervekkel, mint a Dekker-féle javaslat, de elképzelései még így is a szuverenitásokat féltő tagállamok ellenállásába ütköztek. Az „Europe 1990” kezdeményezés nyilvánosságra hozatala után három nappal Jacques Delors, a Bizottság frissen megbízott elnöke már a javaslatra igencsak hajazó beszédet mondott a Parlamentben, majd az ipari főbiztos által néhány hónappal később közzétett tervezet, amely végül az Egységes Európai Okmány (Single European Act) formájában nyerte el végső alakját lényegében véve egyetlen ponton tért el érdemben Dekker elképzelésétől: 1990-helyett 1992-re tolta ki az egységes, belső határok nélküli piac létrehozásának dátumát...

A folyamat azonban nem állt meg itt: az egységes piac megteremtése után következett az egységes valuta, amelynek bevezetése mellett az ERT már a nyolcvanas évek óta kardoskodott, 1991-es *Reshaping Europe* (Átalakítani Európát) című jelentésében pedig már a részletes menetrendet is felvázolták. A közös valuta bevezetésének elősegítésére az ERT tagjainak sorából létrejött az AMUE (Association for the Monetary Union of Europe), amely hasonló taktikával és sikerrel tevékenykedett az Euro bevezetés érdekében, mint az ERT a maga területein.

A további fejlemények már ennek megfelelően alakultak: az ERT időközönként az európai üzleti élet számára kulcsfontosságú témakörökben közzétett stratégiai dokumentumai egyrészt alapvetően befolyásolták az EU prioritási területeinek kijelölését és az e területeken felmerülő problémák megoldásának módját is. Az egységes belső piac megteremtése után az ERT az ipar egyik legrégibb fájó pontjára, az európai infrastruktúra „fejletlenségére” fordította figyelmét. E témában már 1984-ben közzétettek egy jelentést „*Missing Links*” (Hiányzó kapcsolatok) címmel – részben ennek nyomán épült meg a Dániát és Svédországot összekötő Scanlink híd illetve a Csalagút. A Missing Links és az 1991-es *Missing Networks* (Hiányzó hálózatok) jelentésben az ERT az alpesi, pireneusi és Kelet-Európa felé irányuló összeköttetések kiépítését szorgalmazta. Az ERT-ban igen hangsúlyosan képviselt olaj-, jármű-, és építési ipar elképzelései – amelyeknek kifejtésére a hivatalos Autópálya Munkacsoportban is bőséges alkalmuk nyílt - a hivatalos keresztségben a Transz-európai Hálózatok (TEN) nevet kapták, és mint ilyen a Maastrichti Szerződés (1991) részévé váltak. Mára TEN-hez tartozó legtöbb projekt befejeződött vagy építés alatt áll, részben Uniós források felhasználásával.

Az ERT folyamatosan figyelte a megvalósítást, pl. az 1992-es edinburghi EU-csúcs előtt az állam- és kormányfőknek küldött, további források bevonását sürgető levelében. Ennek hatására a Csúcstalálkozó azonnal megegyezett és hétmilliárd eurós önálló alap felállításáról ...

Az ERT nemcsak olyan ügyekkel foglalkozik, amelyek egy üzleti lobbyszervezettől megszokottak. Az *Education and European Competence* illetve az *Education for Europeans* az oktatási intézmények és az ipar közötti kapcsolat elmélyítését (vagyis az üzleti támogatásért cserébe az oktatási prioritásoknak az ipar igényeihez igazítását) valamint az élethosszig való tanulást ajánlja Európának; míg a *European Labour Markets: Employment Policies in Europe for the 1990s* a munkaerő rugalmasabbá tétele, azaz a nagyobb mobilitás, a flexibilisebb munkaidő, felvétel és elbocsátás valamint minimálbér mellett foglal állást, hogy csak néhány témát idézzünk.

ERT óriási befolyása elsősorban az Európai Bizottság tagjaival, a kormány- és államfőkkel kialakított bensőséges viszonynak, „átjáróháznak” köszönhető. Ennek jó példája Delors 1993-as Growth, Competitiveness and Employment (Növekedés, versenyképesség és munkaerő-piac) című tervezetének előkészítése. Ugyanebben az időszakban az ERT a *Beating the Crisis* (A válság leverése) című jelentésének írásával volt elfoglalva. Delors saját tervezetének (white paper) sajtóbemutatóján megköszönte az ERT segítségét és maga is részt vett a Beating the Crisis sajtótájékoztatóján, a két szöveg pedig sok tekintetben „feltűnő” hasonlóságot mutat. Delors utódja, Jacques Santer is folytatta ezt a kapcsolatot. Kezdeményezésére 1995-ben létrejött a CAG (Competitiveness Advisory Group, Versenyképességi Tanácsadó Csoport), amelynek 13 tagja ERT tagokból és más vállalatvezetőkől, 3 szakszervezeti képviselőből és néhány politikusból áll. Feladata kétévenkénti jelentések készítése az EU versenyképességének helyzetéről, valamint tanácsadás az EU gazdaságpolitikáját érintő kérdésekben, a hangsúlyos területek kijelölésével és az irányok meghatározásával.

Az egységes piac megteremtése, a belső korlátok teljes eltörlése fokozta a gazdasági verseny élesedését Európában, amely a kilencvenes évek második felében hozzájárult – a világszerte tapasztalható - vállalat-összeolvadási és kivásárlási hullámhoz. Csak 1997-ben 384 milliárd euró értékben történtek felvásárlások, ami 50%-os növekedést jelentett az egy évvel korábbi adathoz képest. A hatalmas piac és az egységes valuta ugyanis lehetővé teszi a termelés és az elosztás koncentrálását, de ez egyben hozzájárul a nagyvállalati hatalom – és befolyás – további konszolidáláshoz is. Mindez – a demokrácia megrendülése mellett - súlyos környezeti és szociális következményekkel is jár. Jó példa az amerikai Reebok vállalat, amely 1995-ben még 18 elosztó és forgalmazó központot tartott fenn Európában, 1998-ra ez a szám tízre csökkent, az euró bevezetésével pedig mindössze egyet tartottak meg – ma innen látják el az egész kontinenst sportcipőkkel.

Noha nem az ERT az egyetlen, az EU-ban dolgozó lobbyszervezet, stratégiai és hosszú távú kérdésekben való „közreműködése” minden más, ágazati ügyekben

érdekelt csoportosulástól megkülönbözteti. Az ERT befolyását és hatalmát az EU elmúlt húsz évének alapvető alakításában aligha lehet túlbecsülni: a fentiek alapján egyértelmű, hogy az európai integráció szorosabbra vonásában, elmélyítésében és egyre újabb területekre való kiterjesztésében az üzleti élet járt az élen. A kerekasztal tevékenysége és szerepe azonban még az Unió tagállamok közvéleménye előtt is alig ismert, nem beszélve a csatlakozó országok nyilvánosságáról.

Az üzlet keletre megy: az ERT tevékenysége a csatlakozó országokban

Az európai gazdaságpolitikai alakításában az ERT természetesen a keleti bővítésről sem feledkezett meg, sőt annak egyik legteljesebb támogatója. Az olcsó munkaerő, és a 150 millió új fogyasztó hatalmas lehetőségeket tartogat az ipar számára – Keith Richardson, az ERT korábbi titkára szerint „Mintha egy új Délkelet-Ázsiát találtunk volna a küszöbön.” (Az ERT-ben képviselt vállalatok Közép-Kelet-Európában irányuló együttes kivitele 1996-ban 70 millió euróra rúgott.) 1997-ben létrejött egy bővítési munkacsoport a kerekasztalon belül, amely a bizottságnak a csatlakozó országok gyors integrációját, a jövőbeli új tagállamoknak pedig mélyreható gazdasági átalakítást javasolt. Ennek szellemében jöttek létre a csatlakozó országokban az EU Bővítési Üzleti Tanácsok (Business Enlargement Council), elsőként Magyarországon, 1999-ben, azzal a céllal, hogy „kapocs legyen a Magyar Kormány, a brüsszeli EU Bizottság és az ERT között.”

Maga az ERT 1999-ben tette közzé a The East-West Win-Win Business Experience (Nyitás az EU-bővítés üzleti lehetőségei felé), amelyben az ERT vállalatainak mindkét fél számára előnyös közép-kelet-európai tevékenységére mutat be példákat – Magyarország kapcsán pl. a BAT (British American Tobacco), a fővárosi vízműveket is privatizáló Lyonnaise des Eaux, a Phillips és a Shell tevékenységét említik. A Magyar EU Üzleti Bővítési tanács 2002. évi országjelentésének függelékében ezzel kapcsolatban többek között az alábbiak olvashatók:

„A BAT a legújabb, világszínvonalú rendszereket, technológiát és folyamatokat vezet be (ti. Magyarországra). Állandó és növekvő adóbevételt jelent a kormánynak az államháztartás egyik legnagyobb befizetőjeként 2001-ben 69 milliárd forinttal növelte az államkasszát.”

„A Nestlé eddig több mint kétszázmillió dollárt fektetett be Magyarországon, a legfejlettebb technológiát és know-how-t hozva be az országba... Nagy jelentőséggel bír, hogy gyárai munkanélküliséggel küzdő térségekben találhatók. A 2001-es év folyamán a Nestlé Hungária Kft. 1365 alkalmazottat foglalkoztatott...”

„Az OMV – a környezet iránti elkötelezettségét bizonyítandó (*sic!*) – úgy alakította az általa gyártott és forgalmazott termékek minőségét, szállítását és a

kutak biztonságát, hogy azok minden szempontból megfeleljenek a hazai környezetvédelmi előírásoknak és elvárásoknak.”

A jelentés úgy látja, hogy Magyarországon működő piacgazdaság van, amely felkészült az EU tagságra, és ez mindkét fél számára előnyös lenne. A felzárkózás a következő évtizedben folyamatos és gyorsuló lesz, lendülete 2007-2008-tól megnő. A bérszínvonal ugyanakkor 2015 előtt nem éri utol a tagállamok akkor szintjét. A magyar tanács az egyes ágazati kérdésekben az ERT fent leírt véleményét visszhangozza. Az oktatásról többek között a következők írják „a versenyszféra is befolyásolhassa az oktatást és jelezhesse igényeit”, az egészségügyet illetően „az iparág fizetőképes keresletet biztosító társadalmi csoportok egészségügyi problémáinak egyre magasabb szinten történő kezelését ajánlja.” A jelentés bírálja az autópálya-építés állami védelmét, környezetvédelmi fejezete viszont dicséri a hulladékgazdálkodás új rendszerét és a koordináló Ökopannon Kht.-t.

Az ipar tehát már jelezte elvárásait a magyar kormányzat felé, és kijelölte számára a csatlakozás előtt és után elvégzendő feladatokat, amelyek a mindennek felett való versenyképesség szép új világába vezetnek majd minket. Aki kimarad, az lemarad, de hát ez az élet rendje? ...

A könyvben felsorolt témakörök némelyikével kapcsolatban bővebb információk találhatóak az Ökotárs Alapítvány honlapján: www.okotars.hu:

- Ángyán József, Podmaniczky László, Szakál Ferenc: **AZ EU AGRÁRPOLITIKÁJÁNAK VÁLTOZÁSA ÉS A MAGYAR FEJLESZTÉSI STRATÉGIA ALAPMOTÍVUMAI - AZ AGRÁR ÉS VIDÉKPOLITIKA „MÁSODIK (ÖKOSZOCIÁLIS) PILLÉRE”**
- Fleischer Tamás: **AZ EURÓPAI UNIÓBA TÖRTENŐ INTEGRÁLÓDÁS VÁRHATÓ HELYI ÉS REGIONÁLIS HATÁSAI: KÖZLEKEDÉS**
- Laczó Ferenc: **A MAGYAR MEZŐGAZDASÁG FÉLÚTON MEGREKEDT ÁTALAKULÁSA - A FÖLDTULAJDONI ÉS HASZNÁLATI VISZONYOK VÁLTOZÁSA**